

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
СХІДНОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВОЛОДИМИРА ДАЛЯ
ФАКУЛЬТЕТ ПРАВА, ГУМАНІТАРНИХ І СОЦІАЛЬНИХ НАУК
Кафедра публічного та приватного права

МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ
до семінарських (практичних) занять з дисципліни
«Теорія держави і права»
(для студентів спеціальності D8 Право)
2 частина

«До друку, в світ дозволяю»

Декан _____

Протокол № __11__ від 30.03. 2026 р.

Укладачі:

М.І. Антоненко

Л.В. Котова

Г.С. Сергієнко

О.І. Бутков

*Весь цифровий і фактичний матеріал,
бібліографічні відомості перевірені.
Написання одиниць відповідає стандартам.*

Київ

2026

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
СХІДНОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені ВОЛОДИМИРА ДАЛЯ
Кафедра публічного та приватного права

МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ
до семінарських (практичних) занять з дисципліни
«Теорія держави і права»
(для студентів спеціальності D8 Право»)
2 частина

ЗАТВЕРДЖЕНО
на засіданні кафедри публічного та
приватного права
Протокол № 11 від 30 березня 2026р.

Київ
2026

УДК 342.9

Методичні вказівки до семінарських (практичних) занять з дисципліни «Теорія держави і права» (для студентів за спеціальністю D8 Право 2 частина/ Укладачі: М.І. Антоненко, Л.В. Котова, Г.С. Сергієнко, О.І. Бутков. Київ: вид-во СНУ ім. В. Даля, 2026. 63 с.

Методичне видання спрямоване на вивчення і засвоєння студентами на підставі лекційного матеріалу, теоретичної основи та практичного матеріалу з дисципліни «Теорія держави і права», а також поглиблення теоретичних знань студентів з навчальної дисципліни та формування навичок практичного застосування теоретичних знань.

Укладачі:

М.І. Антоненко, доц.

Л.В. Котова, проф.

Г.С. Сергієнко, доц.

О.І. Бутков, доц.

Відповідальний за випуск:

М.І. Антоненко, доц.

Рецензент:

О.В. Шаповалова, проф.

З М І С Т

1. Вступ	5
----------------	---

2. Тематичні плани семінарських занять.....	7
---	---

Тематичний план 2 семестру

ТЕМА 14. Правові відносини.....	7
ТЕМА 15. Правотворчість.....	12
ТЕМА 16. Реалізація права.....	17
ТЕМА 17. Правове регулювання.....	21
ТЕМА 18. Тлумачення норм права.....	24
ТЕМА 19. Правомірна поведінка. Правопорушення.....	28
ТЕМА 20. Юридична відповідальність.....	33
ТЕМА 21. Правова свідомість і правова культура.....	38
ТЕМА 22. Юридичний процес.....	43
ТЕМА 23. Національні і міжнародні правові системи та їх співвідношення. Місце правової системи України серед них.....	48

3. Структура проведення семінарського заняття.....	54
--	----

4. Допоміжні інформаційні джерела.....	54
--	----

1.ВСТУП

Метою навчальної дисципліни «Теорія держави і права» є засвоєння теоретичних основ права, формування юридичного світогляду, та оволодіння юридичною термінологією для становлення сучасного висококваліфікованого правника на підставі вивчення найзначніших світових типів державно-правових систем, історії виникнення й розвитку головних інститутів держави і права, їх закономірностей і напрямів; засад теорії права як специфічного соціального явища, що є передумовою підготовки студентів до засвоєння галузевих та спеціальних юридичних навчальних дисциплін; формування та розвиток правових знань студентів, умінь узагальнювати окремі державно-правові явища, аналізувати нормативно-правові акти та інші документи; вміння застосовувати отримані знання при оцінюванні конкретної ситуації; виробляти установки на оволодіння професійними вміннями та навичками.

Метою семінарських (практичних) занять за дисципліною є поглиблення теоретичних знань студентів з навчальної дисципліни та формування навичок практичного застосування теоретичних знань.

Предметом дисципліни є: як загальні, так і специфічні закономірності виникнення, розвитку та функціонування держави і права окремих країн у конкретно-історичних умовах їх розвитку в хронологічній послідовності.

Завдання дисципліни – вивчення навчальної дисципліни «Теорія держави і права» полягають в тому, щоб сформувати розуміння, що вона є фундаментальною, вихідною, провідною і найбільш значимою в процесі всієї фахової підготовки юристів і дає студентам основу для вивчення галузевих юридичних дисциплін; засвоєння загальних закономірностей виникнення, розвитку, функціонування права на основі врахування кращих гуманістичних і демократичних державно-правових здобутків людської цивілізації.

Особливістю вивчення теорії держави і права є розвиток критичного, аналітичного та логічного мислення майбутнього правника.

Семінарські (практичні) заняття спрямовані не на механічне відтворення теоретичного матеріалу, а на формування вміння аргументувати власну правову

позицію, вести наукову дискусію та аналізувати складні соціально-правові явища. Проведення семінарських (практичних) занять – це оволодіння специфічною юридичною термінологією і вміння оперувати відповідними статтями чинного законодавства.

У кожній темі методичних вказівок до семінарських занять є: план, питання для самоконтролю, завдання для самостійної роботи та теми рефератів, а також загальний список рекомендованої літератури. Вказівки спрямовані на методичне забезпечення вивчення дисципліни та призначені для студентів спеціальності D8 «Право».

Готуючись до семінару, студенти мають опрацювати отриманий під час лекцій матеріал та законспектувати нормативно-правові акти й літературні джерела, рекомендовані до кожної з тем, а також детально опрацювати питання, передбачені для самостійного вивчення та підготуватися до їх обговорення в аудиторії.

Джерельною базою методичних рекомендацій є сучасне законодавство України, а також підручники, статті та матеріали конференцій, навчальні посібники та науково-практичні коментарі до нормативних актів законодавства України, крім того, застосовується міжнародне законодавство.

Розподіл балів за види робіт, критерії оцінювання поточного контролю та підсумкового іспиту визначені у Силабусі навчальної дисципліни «Теорія держави і права», який розміщено на платформі дистанційного навчання Moodle СНУ ім. В. Даля.

Звертаємо вашу увагу на те, що з метою запобігання та виявлення плагіату у роботах студентів, розвитку навичок коректної роботи із джерелами інформації та впровадження практики належного цитування, дотримання вимог наукової етики та поваги до інтелектуальних надбань, активізації самостійності й індивідуальності при створенні авторського твору і відповідальності за порушення загальноприйнятих правил цитування та відповідно до положень Закону України «Про вищу освіту» та Закону України «Про академічну доброчесність» щодо академічної доброчесності, Методичних рекомендацій для

закладів вищої освіти з підтримки принципів академічної доброчесності (<https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v-650729-18#Text> або https://moodle.snu.edu.ua/pluginfile.php/216177/mod_resource/content/1/Methods_2019%20%20Final.pdf), Кодексу академічної етики Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля (https://snu.edu.ua/docs/univer/kodeks_academ_etyky_snu.pdf), Фундаментальних принципів академічної доброчесності (https://moodle.snu.edu.ua/pluginfile.php/216178/mod_resource/content/1/Fundamental Values version in Ukrainian.pdf) та Положення про запобігання та виявлення академічного плагіату в СНУ ім. В. Даля за посиланням: <https://snu.edu.ua/wp-content/uploads/2019/12/Polozhennya-pro-akademichnyj-plagiat-2018.pdf>, наголошує на неприпустимість його допущення. З огляду на вищевикладене контрольна робота, або реферати будуть перевірятися на унікальність тексту засобами [AntiPlagiarism.net](https://www.antiplagiarism.net), [Plag.ua](https://www.plag.ua). Перед поданням роботи на перевірку ви можете перевірити її самостійно.

При використанні ІІІ-інструменту для виконання контрольної роботи рекомендуємо застосовувати декілька правил: 1. Ви несете повну відповідальність за все, що вийшло під вашим іменем; 2. ІІІ не може бути автором або співавтором; 3. Суттєве використання ІІІ – розкрити во вступі (назва, версія, роль); 4. Враховувати екологічний вплив – обирати правильний інструмент для задачі. 5. Перевірка на «галлюцинації» ІІІ та актуальність – моделі ІІІ можуть генерувати неіснуючі правові норми, вигадувати номери нормативно-правових актів або посилалися на неактуальне законодавство. Будь-яке посилання на статтю закону, згенероване ІІІ, має бути особисто перевірене студентом в офіційній базі «Законодавство України» ([rada.gov.ua](https://zakon.rada.gov.ua)). Посилання на вигадані ІІІ норми прирівнюється до грубої фактичної помилки.

Пам'ятайте, що вивчення «Теорії держави і права» спрямоване на розвиток вашого власного правничого мислення. ІІІ є лише інструментом пошуку та структурування, але не заміною інтелектуальної праці майбутнього юриста.

2. Тематичні плани семінарських занять
ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН 2 СЕМЕСТРУ
СЕМІНАРСЬКЕ ЗАНЯТТЯ 14
Тема 14. Правові відносини

2 години

План

1. Правовідносини: поняття, ознаки та класифікація. Структура правовідносин.
2. Суб'єкти правовідносин: поняття та види. Правосуб'єктність. Правоздатність та дієздатність.
3. Поняття та види об'єктів правовідносин.
4. Зміст правових відносин. Суб'єктивне право та юридичний обов'язок.
5. Юридичний факт: поняття, ознаки, види та класифікація.

Мета заняття: розглянути структуру, зміст та динаміку правовідносин як особливої форми соціальної взаємодії, а також підстави їх виникнення, зміни та припинення.

Основні поняття: правовідносини, політичні відносини, моральні відносини, економічні відносини, релігійні відносини, суб'єктивне право, юридичний обов'язок, правосуб'єктність, правоздатність, дієздатність, деліктоздатність, суб'єкт правовідносин, людина, фізичні особи, посадові особи, апатриди, біпатриди, об'єкт правовідносин, правомірні дії, правомірна поведінка, добровільна поведінка, маргінальна поведінка, юридичні акти, поступки, неправомірні дії, злочини, проступки, правова презумпція, договірні (диспозитивні) правовідносини, імперативні правовідносини, юридичний факт, юридичний склад.

Переклад термінів / Translation of Terms

1. Види відносин (Types of Relations)

Правовідносини – Legal relations / Legal relationships

Політичні відносини – Political relations

Моральні відносини – Moral relations

Економічні відносини – Economic relations

Релігійні відносини – Religious relations

2. Елементи та суб'єкти правовідносин (Elements and Subjects of Legal Relations)

Суб'єктивне право – Subjective right

Юридичний обов'язок – Legal duty / Legal obligation

Правосуб'єктність – Legal capacity (у широкому сенсі) / Legal personality

Правоздатність – Passive legal capacity / Legal capacity to have rights and duties

Дієздатність – Active legal capacity / Legal capacity to act

Деліктоздатність – Capacity to incur legal liability / Tortious capacity

Суб'єкт правовідносин – Subject of legal relations / Party to a legal relationship

Людина – Human being / Individual

Фізичні особи – Natural persons / Individuals
Посадові особи – Officials / Public officials / Office-holders
Апатриди – Stateless persons / Apatrides
Біпатриди – Dual citizens / Bipatrides / Persons with dual nationality
Об'єкт правовідносин – Object of legal relations / Object of a legal relationship
3. *Правова поведінка та юридичні факти (Legal Behavior and Legal Facts)*
Правомірні дії – Lawful acts / Lawful actions
Правомірна поведінка – Lawful behavior / Lawful conduct
Добровільна поведінка – Voluntary behavior / Voluntary conduct
Маргінальна поведінка – Marginal behavior (law-compliant but driven by fear of punishment or low socialization)
Юридичні акти – Legal acts
Поступки – Legal actions / Accommodations (залежно від контексту теорії права, найчастіше вживається як *concessions* або *actions* у структурі юридичних фактів)
Неправомірні дії – Unlawful acts / Illicit actions / Wrongful acts
Злочини – Crimes / Offenses
Проступки – Misdemeanors / Infractions / Petty offenses
Правова презумпція – Legal presumption / Presumption of law
Договірні (диспозитивні) правовідносини – Contractual (dispositive) legal relations
Імперативні правовідносини – Mandatory (imperative) legal relations
Юридичний факт – Legal fact
Юридичний склад – General legal framework / Operative facts / Combination of legal facts

Додаткові питання для обговорення

1. Правова презумпція.
2. Види правових презумпцій.
3. Правова фікція в правовідносинах: коли неіснуюче визнається юридично значущим?
4. Проблема обмеження дієздатності фізичної особи: правові підстави та наслідки.

Теми рефератів

1. Юридичні особи як специфічні суб'єкти правовідносин: теорії виникнення.
2. Держава як особливий суб'єкт правовідносин: випадки рівності та владної субординації.
3. Категорія «юридичного складу» як сукупності фактів для виникнення складних правовідносин.
4. Трансформація об'єктів правовідносин у цифрову епоху: віртуальне майно та персональні дані.

Практичні завдання

1. Зробити аналіз структури конкретних правовідносин (наприклад, договору купівлі-продажу в магазині): визначте суб'єктів, об'єкт та зміст (права й обов'язки сторін).
2. Зробить добірку прикладів юридичних фактів та розподіліть їх на дві групи: події (не залежать від волі) та дії (залежать від волі суб'єкта).
3. Вирішити завдання: Визначте рівень дієздатності осіб у таких випадках:
10-річна дитина купує хліб;
17-річний студент хоче продати успадковану квартиру;
Особа, визнана судом недієздатною внаслідок психічного розладу.

Література

1. Конституція України: прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. Київ: Право, 1996. 36 с.
2. Про Концепцію Загальнодержавної програми адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу: Закон України. Відомості Верховної Ради України. 2003. № 3. Ст. 12.
3. Про забезпечення функціонування української мови як державної: Закон України. Відомості Верховної Ради України. 2019. № 21. Ст. 81.
4. Про правотворчу діяльність: Закон України. Відомості Верховної Ради. 2023. № 93. Ст. 364.
5. Цивільний кодекс України: Закон України. Відомості Верховної Ради України (ВВР). 2003. № 40-44. Ст. 356.
6. Сімейний кодекс України: Закон України. Відомості Верховної Ради України (ВВР). 2002. № 21-22. Ст. 135.
7. Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану: Закон України від 22.04.2022. Офіційний вісник України. 2022. № 31. С. 40. Ст. 1634. Код акта 110863/2022.
8. Загальна теорія держави і права: підручник для студентів юридичних вищих навчальних закладів / М. В. Цвік, О. В. Петришин, Л. В. Авраменко та ін.; за ред. М. В. Цвіка, О. В. Петришина. Харків: Право, 2009. 584 с.
9. Загальна теорія права: підручник / за заг. ред. М. І. Козюбри. Київ: Ваїте, 2015. 392 с.
10. Загальна теорія держави і права: стереотипне видання / за ред. О. В. Зайчука, Н. М. Оніщенко. Київ: Юрінком Інтер, 2016. 400 с.
11. Теорія держави та права: навч. посіб. / Є. В. Білозьоров, В. П. Власенко, О. Б. Горова та ін.; за заг. ред. С. Д. Гусарєва, О. Д. Тихомирова. Київ: НАВС; Освіта України, 2017. 320 с.

12. Загальна теорія права: підручник / М. С. Кельман, В. М. Стратонов. Вид. 6-те, доп. Херсон: ОЛДІ-ПЛЮС, 2020. 742 с.
13. Скакун О. Ф. Теорія права і держави: підручник. Харків: Алерта, 2021. 528 с.
14. Бобровник С. В. Загальна теорія права. Нормативний курс. Київ: Юрінком Інтер, 2023. 596 с.
15. Крестовська Н. М., Матвєєва Л. Г. Теорія держави і права. Підручник. Практикум. Тести. Київ: Юрінком Інтер, 2023. 584 с.
16. Зайчук О. В. Сучасна правова енциклопедія. Київ: Юрінком Інтер, 2015. 408 с.
17. Теорія держави і права: підручник / за ред. О. В. Петришина, С. П. Погребняка, В. С. Смородинського та ін. Київ: Право, 2015. 368 с.
18. Бичкова С. С. Цивільна процесуальна правоздатність фізичних та юридичних осіб, які беруть участь у справах позовного провадження. Юридична наука. 2011. № 2. С. 66–72.
19. Гордєєв В. Критерії класифікації юридичних фактів. Право України. 2012. № 3–4. С. 396–403.
20. Погорецький М. А. Кримінально-процесуальні правовідносини: структура і система: монографія. Харків: ЛТД, 2002. 160 с.
21. Погорілко В., Федоренко В. Суб'єкти конституційно-правових відносин: поняття, ознаки, види. Право України. 2002. № 10. С. 3–11.
22. Сафончик О. І. Шлюбні правовідносини в Україні: проблеми теорії і практики: монографія. Одеса: Фенікс, 2018. 378 с.
23. Старинський М. В. Валютні правовідносини: теоретико-методологічний аспект: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. Київ, 2016. 39 с.
24. Токарєв В. Від суб'єкта права до правового суб'єкту. Право України. 2014. № 1. С. 182–186.
25. Харитонов Є. О., Харитонova О. І. Регулятивні правовідносини: приватно-правовий та публічно-правовий виміри: монографія. Одеса: Гельветика, 2018. 404 с.
26. Харитонova О. Поняття і ознаки публічних правовідносин. Вісник Академії правових наук України. 2002. № 1. С. 54–57.
27. Цибульська О. Ю. Правовідносини, що виникають внаслідок покладення на спадкоємця обов'язку вчинити дії для суспільно корисної мети. Актуальні проблеми держави і права. 2011. Вип. 59. С. 313–320.
28. Чанишева А. Р. Речові та зобов'язальні іпотечні цивільні правовідносини. Актуальні проблеми держави і права. 2010. Вип. 53. С. 475–481.

29.Шуба Б. В. Корпоративні правовідносини як особливий вид господарських правовідносин. Форум права. 2013. № 2. С. 618–622.

30.Юриста О. Види правоохоронних відносин. Право України. 1997. № 12. С. 78–81.

31.Яковлев О. А. Припинення трудових правовідносин з незалежних від волі їх сторін підстав: актуальні проблеми теорії та практики: монографія. Харків: Право, 2017. 200 с.

32.Якушев І. Правосуб'єктність в теорії трудового права України. Право України. 2008. № 3. С. 36–40.

33.Чувакова Г. М. Юридичні факти у сфері публічного права. Актуальні проблеми держави і права. 2006. Вип. 29. С. 77–80.

34.Шевчик О. С. Валютні правовідносини як специфічний вид фінансових правовідносин. Форум права. 2012. № 1. С. 1075–1080.

35.Батанов О. Людина в місцевому самоврядуванні: проблеми взаємодії в умовах викликів російсько-української війни. Право України. 2024. № 6. С. 14–37.

36.Камінська Н. Правове значення Європейського Союзу та їхній вплив на національні правопорядки. Право України. 2024. № 7. С. 56–78.

37.Марцеляк О. Конституційна реформа як важливий чинник конституціоналізації європейського курсу України. Право України. 2025. № 3. С. 15–25.

38.Теплюк М., Ющик О. Характеристика об'єкта як необхідна умова правового регулювання. Право України. 2022. № 12. С. 26–36.

СЕМІНАРСЬКЕ ЗАНЯТТЯ 15

Тема 15. Правотворчість

2 години

План

- 1 Правотворчість: поняття, ознаки та сутність.
2. Функції та принципи правотворчості.
3. Види та органи правотворчості, їх загальна характеристика.
4. Поняття та стадії правотворчого процесу. Законодавча техніка.
5. Систематизація нормативно-правових актів: поняття та форми.

Мета заняття: розглянути процес формування права як складну інтелектуальну та процедурну діяльність держави, вивчити етапи народження нормативного акта та методи впорядкування законодавства шляхом систематизації.

Основні поняття: правотворчість, нормотворчість, законотворчість, законотворчий процес, законодавча ініціатива, принципи правотворчості, конституційна правотворчість, законодавча правотворчість, підзаконна правотворчість, акт правотворчості, правотворчий процес, стадія правотворчого процесу, правотворча ініціатива, передпроектна стадія правотворчого процесу, проектна стадія правотворчого процесу, пролонгація, систематизація, кодифікація, інкорпорація, консолідація.

Переклад термінів / Translation of Terms

1. Правотворчість та її види (Lawmaking and Its Types)

Правотворчість – Lawmaking / Law-making

Нормотворчість – Rulemaking / Rule-making

Законотворчість – Legislation-making / Legislative activity / Lawmaking

Законотворчий процес – Legislative process

Законодавча ініціатива – Legislative initiative / Right of legislative initiative

Принципи правотворчості – Principles of lawmaking

Конституційна правотворчість – Constitutional lawmaking

Законодавча правотворчість – Statutory lawmaking / Legislative lawmaking

Підзаконна правотворчість – Subordinate lawmaking / Delegated lawmaking

Акт правотворчості – Act of lawmaking / Lawmaking act

2. Стадії правотворчого процесу (Stages of the Lawmaking Process)

Правотворчий процес – Lawmaking process

Стадія правотворчого процесу – Stage of the lawmaking process

Правотворча ініціатива – Lawmaking initiative

Передпроектна стадія правотворчого процесу - Pre-drafting stage of the lawmaking process

Проектна стадія правотворчого процесу – Drafting stage of the lawmaking process

Пролонгація – Prolongation / Extension (of an act or law)

3. Систематизація законодавства (Systematization of Legislation)

Систематизація – Systematization

Кодифікація – Codification

Інкорпорація – Incorporation

Консолідація – Consolidation

Додаткові питання для обговорення

1. Особливості правотворчості в Україні.
2. Лобізм у правотворчості: цивілізований інструмент впливу чи прихована корупція?
3. Вплив громадської думки та електронних петицій на сучасний законотворчий процес.
4. Проблема «законодавчої техніки»: як уникнути помилок при написанні текстів законів.

5. Систематизація нормативно-правових актів: поняття, сутність та призначення:
- А) облік, інкорпорація та консолідація;
 - Б) кодифікація та створення зводу законів як особливі змістовні форми систематизації нормативно-правових актів.

Теми рефератів

1. Кодифікація як найвища форма систематизації: досвід створення кодексів України.
1. Законодавча ініціатива: коло суб'єктів та механізм реалізації за Конституцією України.
2. Порядок набрання чинності нормативно-правових актів України.
3. Правовий моніторинг як стадія оцінки ефективності прийнятих нормативних актів.
4. Особливості прийняття нормативно-правових актів у період дії воєнного стану.

Практичні завдання

1. Зробити аналіз Розділу IV Конституції України та виписати послідовно всі стадії прийняття закону в Україні.
2. Зробить добірку прикладів для різних форм систематизації (наприклад: кодекс як результат кодифікації, збірник законів як інкорпорація).
3. Скласти схему: «Стадії правотворчого процесу».
4. Вирішити завдання: Порівняйте інкорпорацію та кодифікацію за такими критеріями: чи змінюється зміст норм? хто здійснює? який документ видається в результаті? Результати оформіть у вигляді таблиці.

Література:

1. Конституція України: прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. Київ: Право, 1996. 36 с.
2. Про Концепцію Загальнодержавної програми адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу: Закон України. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 3. Ст. 12.
3. Про правотворчу діяльність: Закон України. *Відомості Верховної Ради*. 2023. № 93. Ст. 364.
4. Загальна теорія держави і права: підручник для студентів юридичних вищих навчальних закладів / М. В. Цвік, О. В. Петришин, Л. В. Авраменко та ін.; за ред. М. В. Цвіка, О. В. Петришина. Харків: Право, 2009. 584 с.

5. Загальна теорія права: підручник / за заг. ред. М. І. Козюбри. Київ: Ваїте, 2015. 392 с.
6. Загальна теорія держави і права: стереотипне видання / за ред. О. В. Зайчука, Н. М. Оніщенко. Київ: Юрінком Інтер, 2016. 400 с.
7. Теорія держави та права: навч. посіб. / Є. В. Білозьоров, В. П. Власенко, О. Б. Горова та ін.; за заг. ред. С. Д. Гусарева, О. Д. Тихомирова. Київ: НАВС; Освіта України, 2017. 320 с.
8. Загальна теорія права: підручник / М. С. Кельман, В. М. Стратонов. Вид. 6-те, доп. Херсон: ОЛДІ-ПЛЮС, 2020. 742 с.
9. Скакун О. Ф. Теорія права і держави: підручник. Харків: Алерта, 2021. 528 с.
10. Бобровник С. В. Загальна теорія права. Нормативний курс. Київ: Юрінком Інтер, 2023. 596 с.
11. Крестовська Н. М., Матвєєва Л. Г. Теорія держави і права. Підручник. Практикум. Тести. Київ: Юрінком Інтер, 2023. 584 с.
12. Зайчук О. В. Сучасна правова енциклопедія. Київ: Юрінком Інтер, 2015. 408 с.
13. Теорія держави і права: підручник / за ред. О. В. Petryshyn, С. П. Погребняка, В. С. Смородинського та ін. Київ: Право, 2015. 368 с.
14. Берназюк Я. О. Constitutional основи правотворчості Президента України: монографія. Київ: Гельветика, 2013. 511 с.
15. Биля І. Нормотворча техніка: поняття і загальна характеристика. *Вісник Академії правових наук України*. 2002. № 1. С. 24–27.
16. Богачов С. В. Законотворчість: необхідність термінологічного вдосконалення. *Наше право*. 2014. № 1. С. 10–12.
17. Буряк Я. Я. Правотворчість місцевих державних адміністрацій. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2013. № 6. С. 31–38.
18. Грималюк П. О. Делегована правотворчість: теоретико-прикладні засади: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2013. 20 с.
19. Гусаров С. М. Законотворчість і законодавчий процес в Україні: монографія. Харків: Золота миля, 2014. 412 с.
20. Колісник В. Відновлення дії Конституції України та зміна форми правління як засіб поновлення конституційного ладу. *Вісник Конституційного Суду України*. 2015. № 4. С. 103–109.
21. Коломоєць Т. О., Федоров І. О., Гулевська Г. Ю. Кодифікація адміністративно-деліктного законодавства України: монографія. Запоріжжя: ЗНУ, 2006. 144 с.
22. Ленгер Я. І. Пріоритет нормативно-правового акту як спосіб розв'язання колізії. *Держава та регіони*. 2017. № 1. С. 19–24.

23.Лепех Ю. Питання про співвідношення понять «правотворчість» та «нормотворчість». *Вісник національного університету «Львівська політехніка»*. 2016. № 855. С. 225–231.

24.Нестерович В. Ф. Конституційно-правові засади здійснення опосередкованого впливу громадськості на нормопроектну діяльність Президента України. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2012. № 5. С. 52–58.

25.Нестерович В. Ф. Петиційна форма впливу громадськості на прийняття нормативно-правових актів у США. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2014. № 3. С. 96–102.

26.Нестерович В. Ф. Поняття народної правотворчої ініціативи: наукові підходи та законодавча практика. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2013. № 11. С. 137–143.

27.Росік Т. В. Судова практика Конституційного Суду України та її роль у правотворчості України. *Право і суспільство*. 2015. № 3 (3). С. 50–55.

28.Тиха А. П. Актуальні питання законодавчого регулювання нормотворчої діяльності в Україні на сучасному етапі. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2015. № 7. С. 43–48.

29.Мельник Р. Принцип законності vs. принцип правомірності: до питання про оновлення юридичних засад діяльності органів публічної влади. *Право України*. 2018. № 11. С. 14–31.

30.Горовець Є. Законопроект про правотворчу діяльність: «за» і «проти» (спойлер: «за» перемагає). *Право України*. 2021. № 12. С. 23–32.

31.Петришин О. Зміст і форма права у контексті завдань правотворчості та правозастосування: основні концепції та підходи. *Право України*. 2021. № 12. С. 33–41.

32.Кузнєцова Н. Забезпечення якісної систематизації законодавства як важлива складова правотворчої діяльності. *Право України*. 2021. № 12. С. 42–53.

33.Оніщенко Н. Оптимізація законодавчої діяльності Верховної Ради України: європейський досвід. *Право України*. 2021. № 12. С. 54–63.

34.Хоменко М. Визначення основних вимог до правових норм у процесі нормопроектування. *Право України*. 2021. № 12. С. 64–73.

35.Дзера О., Міловська Н. Планування правотворчої діяльності як важливий етап її ефективної організації. *Право України*. 2021. № 12. С. 74–89.

36.Ришелюк А., Зуб І. Критерії оцінювання змісту законопроекту. *Право України*. 2021. № 12. С. 90–101.

37.Кот О. Науково-правова експертиза: завдання, напрями розвитку, вплив на якість законодавства. *Право України*. 2021. № 12. С. 117–127.

38. Лук'янов Д., Прийма С. Юридичні колізії у законодавстві України: стан і шляхи розв'язання. *Право України*. 2021. № 12. С. 128–145.

39. Савчин М. Вступ, або Чинники трансформації конституційного права в умовах війни. *Право України*. 2023. № 1. С. 9–11.

40. Камінська Н. Правове значення Європейського Союзу та їхній вплив на національні правопорядки. *Право України*. 2024. № 7. С. 56–78.

41. Суржинський М. Виклики та можливості адаптації законодавства України до європейських стандартів захисту персональних даних у сфері штучного інтелекту. *Право України*. 2025. № 4. С. 26–38.

42. Пархоменко Н. Ключові підходи до формування законодавства в аспекті його ефективності. *Право України*. 2025. № 4. С. 69–72.

43. Ваолевська Л., Мищак І. Удосконалення планування законодавчої діяльності парламенту Верховною Радою України IX скликання. *Право України*. 2025. № 5. С. 65–78.

СЕМІНАРСЬКЕ ЗАНЯТТЯ 16

Тема 16. Реалізація права

2 години

План

1. Реалізація права: поняття та ознаки. Форми реалізації норм права.
2. Застосування норм права: поняття, ознаки та види. Підстави, форми і функції застосування норм права.
3. Основні стадії застосування норм права. Акти правозастосування: поняття та види.
4. Прогалини в законодавстві та способи їх подолання. Аналогія закону. Аналогія права.

Мета заняття: розглянути механізм перетворення правових приписів у практичну діяльність суб'єктів, вивчити специфіку правозастосування як особливої владної форми реалізації права та навчитися розрізняти види актів, що видаються за результатами вирішення юридичних справ.

Основні поняття: реалізація права, дотримання, виконання, використання, застосування права, форми реалізації норм права, способи реалізації норм права, підстави застосування норм права, форми застосування норм права, функції застосування норм права, стадії застосування норм права, встановлення фактичних обставин справи, встановлення юридичної основи справи, правозастосовний акт, кваліфікація правопорушення, юридична сила акта, прогалини в праві.

Переклад термінів / Translation of Terms

1. *Форми та способи реалізації права (Forms and Methods of Law Enforcement)*
 - Реалізація права – Implementation of law / Realization of law
 - Дотримання – Compliance (with law) / Observance (of law) (*стосується пасивної поведінки – утримання від забороненого*)
 - Виконання – Execution (of law) / Fulfillment (of obligations) (*стосується активних дій – виконання обов'язків*)
 - Використання – Use of rights / Exercise of rights (*стосується реалізації суб'єктивних прав за власним бажанням*)
 - Застосування права – Application of law / Law application (*владна діяльність компетентних органів*)
 - Форми реалізації норм права – Forms of implementation of legal norms
 - Способи реалізації норм права – Methods of implementation of legal norms
2. *Правозастосовний процес та його стадії (Law Application Process and Its Stages)*
 - Підстави застосування норм права – Grounds for the application of legal norms
 - Форми застосування норм права – Forms of application of legal norms
 - Функції застосування норм права – Functions of application of legal norms
 - Стадії застосування норм права – Stages of the application of legal norms
 - Встановлення фактичних обставин справи – Establishment of the factual circumstances of the case / Fact-finding
 - Встановлення юридичної основи справи – Establishment of the legal basis of the case / Legal qualification of the case
 - Кваліфікація правопорушення – Qualification of an offense / Legal characterization of an offense
 - Правозастосовний акт – Law enforcement act / Act of application of law (*індивідуальний акт, наприклад, рішення суду чи наказ*)
 - Юридична сила акта – Legal force of an act / Validity of an act
3. *Проблеми правозастосування (Issues in Law Application)*
 - Прогалини в праві – Lacunae in law / Gaps in law / Legal gaps

У західній юридичній традиції три класичні форми реалізації права громадянами часто пояснюють через ці три дієслова.

Compliance – для забороняючих норм (утримання від дій);

Execution – для зобов'язуючих норм (активні дії);

Exercise – для уповноважуючих норм (вибір самого суб'єкта).

Додаткові питання для обговорення

1. Аналогія закону та аналогія права: як діяти суб'єкту правозастосування у разі виявлення прогалин у законодавстві?

2. Соціальна ефективність реалізації права: чому одні норми працюють, а інші залишаються «мертвими»?
3. Особливості застосування права органами внутрішніх справ (поліцією) в умовах оперативного реагування.

Теми рефератів

1. Співвідношення акта застосування права та нормативно-правового акта: спільне та відмінне.
2. Юридична деонтологія та професійна культура суб'єкта правозастосування.
3. Проблеми встановлення істини у правозастосовній діяльності.
4. Вимоги до актів застосування права: обґрунтованість, законність та доцільність.

Практичні завдання

1. Зробити аналіз конкретного документа (наприклад, постанови про накладення адміністративного штрафу або наказу про прийняття на роботу) як акта застосування права. Визначте в ньому вступну, описову, мотивувальну та резолютивну частини.
2. Зробить добірку прикладів для кожної з трьох «простих» форм реалізації: Дотримання (приклад заборонної норми); Виконання (приклад зобов'язальної норми); Використання (приклад уповноважувальної норми).
3. Вирішити завдання: Громадянин звернувся до суду з позовом про захист честі та гідності. Визначте стадії процесу застосування права, які має пройти суддя для вирішення цієї справи.

Література

1. Конституція України: прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. Київ: Право, 1996. 36 с.
2. Про Концепцію Загальнодержавної програми адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу: Закон України. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 3. Ст. 12.
3. Про забезпечення функціонування української мови як державної: Закон України. *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 21. Ст. 81.
4. Про правотворчу діяльність: Закон України. *Відомості Верховної Ради*. 2023. № 93. Ст. 364.
5. Цивільний кодекс України: Закон України. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2003. № 40-44. Ст. 356.

6. Сімейний кодекс України: Закон України. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2002. № 21-22. Ст. 135.
7. Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану: Закон України від 22.04.2022. *Офіційний вісник України*. 2022. № 31. С. 40. Ст. 1634. Код акта 110863/2022.
8. Загальна теорія держави і права: підручник для студентів юридичних вищих навчальних закладів / М. В. Цвік, О. В. Петришин, Л. В. Авраменко та ін.; за ред. М. В. Цвіка, О. В. Петришина. Харків: Право, 2009. 584 с.
9. Загальна теорія права: підручник / за заг. ред. М. І. Козюбри. Київ: Ваіте, 2015. 392 с.
10. Загальна теорія держави і права: стереотипне видання / за ред. О. В. Зайчука, Н. М. Оніщенко. Київ: Юрінком Інтер, 2016. 400 с.
11. Теорія держави та права: навч. посіб. / Є. В. Білозьоров, В. П. Власенко, О. Б. Горова та ін.; за заг. ред. С. Д. Гусарєва, О. Д. Тихомирова. Київ: НАВС; Освіта України, 2017. 320 с.
12. Загальна теорія права: підручник / М. С. Кельман, В. М. Стратонов. Вид. 6-те, доп. Херсон: ОЛДІ-ПЛЮС, 2020. 742 с.
13. Скакун О. Ф. Теорія права і держави: підручник. Харків: Алерта, 2021. 528 с.
14. Бобровник С. В. Загальна теорія права. Нормативний курс. Київ: Юрінком Інтер, 2023. 596 с.
15. Крестовська Н. М., Матвєєва Л. Г. Теорія держави і права. Підручник. Практикум. Тести. Київ: Юрінком Інтер, 2023. 584 с.
16. Аблякімова Е. Е. Реалізація права на доступ до публічної інформації в законодавстві Європейського Союзу. *Держава і право. Юридичні і політичні науки*. 2013. Вип. 62. С. 164–171.
17. Берназюк І. Еволюція конституційно-правового регулювання стратегічної правотворчості в Україні. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2016. № 5, ч. 1. С. 7–12.
18. Болокан І. В. Теорія реалізації норм адміністративного права: монографія. Запоріжжя: Гельветика, 2017. 559 с.
19. Бриль К. І. Правозастосовний акт як особливий вид індивідуальних правових актів: монографія. Київ: Леся, 2012. 191 с.
20. Клименко К. Справедливість як основа правозастосовної діяльності. *Право України*. 2007. № 8. С. 30–33.
21. Кондратьєв Р. Моральний імператив у правозастосуванні. *Право України*. 2010. № 5. С. 85–89.

22. Коструба А. Аналогія права й аналогія закону як фактична фікція та спосіб «оздоровлення» механізму правоприпинення. *Підприємництво, господарство і право*. 2012. № 11. С. 6–9.

23. Легка О. В. Реалізація норм права: теоретико-правові аспекти. *Право і суспільство*. 2012. № 1. С. 30–33.

24. Нікольська О. Конкретизація норм Конституції України як необхідна передумова їх застосування. *Юридична Україна*. 2012. № 11. С. 29–36.

25. Рубля О. Аналогія закону та аналогія права в цивільному процесі України. *Актуальні проблеми держави і права*. 2011. Вип. 58. С. 392–396.

26. Тищук Т. І. Процедура реалізації рішень Конституційного Суду України. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2013. № 5. С. 38–45.

27. Шевченко А. Є. Реалізація конституційного права на мирні зібрання в Україні: монографія. Донецьк: Ноулідж, 2011. 138 с.

28. Лук'янов Д., Прийма С. Юридичні колізії у законодавстві України: стан і шляхи розв'язання. *Право України*. 2021. № 12. С. 128–145.

29. Пархоменко Н. Ключові підходи до формування законодавства в аспекті його ефективності. *Право України*. 2025. № 4. С. 69–72.

СЕМІНАРСЬКЕ ЗАНЯТТЯ 17

Тема 17. Правове регулювання

2 години

План

1. Поняття, особливості та предмет регулювання суспільних відносин. Правове регулювання та правовий вплив: співвідношення понять.
2. Способи, методи та типи правового регулювання. Правовий режим.
3. Види правового регулювання.
4. Механізм правового регулювання суспільних відносин: поняття, елементи, стадії.

Мета заняття: розглянути право як цілісний механізм впливу на суспільні відносини, вивчити структуру та стадії механізму правового регулювання, а також навчитися розрізняти методи та типи правового впливу на поведінку суб'єктів.

Основні поняття: правове регулювання, правовий вплив, механізм правового регулювання (МПР), методи правового регулювання, типи правового регулювання (загальнодозвільний, спеціально-дозвільний), правові засоби.

Переклад термінів / Translation of Terms

1. Правовий вплив та регулювання (*Legal Influence and Regulation*)

Правове регулювання – Legal regulation

Правовий вплив – Legal influence / Legal impact (*ширше поняття, яке включає інформаційний та психологічний аспекти*)

Механізм правового регулювання (МІР) – Mechanism of legal regulation (MLR)

2. *Методи та типи регулювання (Methods and Types of Regulation)*

Методи правового регулювання – Methods of legal regulation (*наприклад, імперативний та диспозитивний*)

Типи правового регулювання – Types of legal regulation

Загальнодозвільний тип – General-permissive type (*принцип «дозволено все, крім прямо забороненого законом»*)

Спеціально-дозвільний тип – Special-permissive type / Restrictive-permissive type (*принцип «дозволено лише те, що прямо передбачено законом»*)

3. *Інструменти регулювання (Tools of Regulation)*

Правові засоби – Legal means / Legal tools / Legal instruments

Додаткові питання для обговорення.

1. Соціальний та психологічний аспекти механізму правового регулювання.

1. Типи правового регулювання:

2. «Дозволено все, що не заборонено законом» (загальнодозвільний).

3. «Заборонено все, що не дозволено законом» (спеціально-дозвільний). До яких суб'єктів застосовується кожен із них?

4. Межі та ефективність правового регулювання: чи може право врегулювати всі сфери людського життя?

Теми рефератів

1. Ефективність правового регулювання: критерії оцінки та шляхи підвищення.
2. Правові стимули та правові обмеження в механізмі правового регулювання.
3. Роль правосвідомості в процесі переходу від норми права до реальної поведінки.
4. Правові режими: поняття, види та значення для юридичної практики.
5. Правове регулювання внесення змін до Конституції України.
6. Правова ідеологія як складовий елемент механізму державно-правового регулювання.

Практичні завдання

1. Зробити аналіз конкретної життєвої ситуації (наприклад, укладення кредитного договору) та розписати її за стадіями механізму правового регулювання: від норми закону до фактичного виконання зобов'язань.
2. Зробить добірку прикладів з Конституції України, які ілюструють загальнодозвільний тип регулювання (для громадян) та спеціально-дозвільний тип (для державних органів).
3. Вирішити завдання: Побудуйте логічний ланцюжок МПР, розташувавши елементи в правильній послідовності: акт застосування права, юридичний факт, норма права, суб'єктивне право, правосвідомість.

Література

1. Конституція України: прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. Київ: Право, 1996. 36 с.
2. Про Концепцію Загальнодержавної програми адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу: Закон України. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 3. Ст. 12.
3. Про забезпечення функціонування української мови як державної: Закон України. *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 21. Ст. 81.
4. Про правотворчу діяльність: Закон України. *Відомості Верховної Ради*. 2023. № 93. Ст. 364.
5. Цивільний кодекс України: Закон України. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2003. № 40-44. Ст. 356.
6. Сімейний кодекс України: Закон України. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2002. № 21-22. Ст. 135.
7. Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану: Закон України від 22.04.2022. *Офіційний вісник України*. 2022. № 31. С. 40. Ст. 1634. Код акта 110863/2022.
8. Загальна теорія держави і права: підручник для студентів юридичних вищих навчальних закладів / М. В. Цвік, О. В. Петришин, Л. В. Авраменко та ін.; за ред. М. В. Цвіка, О. В. Петришина. Харків: Право, 2009. 584 с.
9. Загальна теорія права: підручник / за заг. ред. М. І. Козюбри. Київ: Ваїте, 2015. 392 с.
10. Загальна теорія держави і права: stereotype видання / за ред. О. В. Зайчука, Н. М. Оніщенко. Київ: Юрінком Інтер, 2016. 400 с.
11. Теорія держави та права: навч. посіб. / Є. В. Білозьоров, В. П. Власенко, О. Б. Горова та ін.; за заг. ред. С. Д. Гусарева, О. Д. Тихомирова. Київ: НАВС; Освіта України, 2017. 320 с.
12. Загальна теорія права: підручник / М. С. Кельман, В. М. Стратонов. Вид. 6-те, доп. Херсон: ОЛДІ-ПЛЮС, 2020. 742 с.

13. Скаун О. Ф. Теорія права і держави: підручник. Харків: Алерта, 2021. 528 с.
14. Бобровник С. В. Загальна теорія права. Нормативний курс. Київ: Юрінком Інтер, 2023. 596 с.
15. Крестовська Н. М., Матвєєва Л. Г. Теорія держави і права. Підручник. Практикум. Тести. Київ: Юрінком Інтер, 2023. 584 с.
16. Хоменко М. Визначення основних вимог до правових норм у процесі нормопроєктування. *Право України*. 2021. № 12. С. 64–73.
17. Лук'янов Д., Прийма С. Юридичні колізії у законодавстві України: стан і шляхи розв'язання. *Право України*. 2021. № 12. С. 128–145.
18. Теплюк М., Ющик О. Юридична доктрина: до визначення поняття. *Право України*. 2022. № 10. С. 59–69.
19. Теплюк М., Ющик О. Характеристика об'єкта як необхідна умова правового регулювання. *Право України*. 2022. № 12. С. 26–36.
20. Барабаш О. Диджиталізація вітчизняної освіти: проблеми і перспективи розвитку в умовах глобалізації. *Право України*. 2022. № 12. С. 109–121.
21. Венгер В. Забезпечення системності національного законодавства в умовах війни: парламентський практичний вимір. *Право України*. 2023. № 1. С. 76–93.
22. Теплюк М., Ющик О. Проблема взаємодії принципів єдності та поділу державної влади. *Право України*. 2023. № 11. С. 58–67.

СЕМІНАРСЬКЕ ЗАНЯТТЯ 18

Тема 18. Тлумачення норм права

2 години

План

1. Тлумачення норм права: поняття, ознаки. Значення тлумачення в правотворчій та правозастосувальній діяльності.
2. Способи (методи) тлумачення норм права.
3. Види тлумачення норм права за суб'єктами. Види тлумачення норм права за обсягом їх змісту.
4. Способи тлумачення норм права.
5. Правотлумачні (інтерпретаційно-правові) акти: поняття та види.

Мета заняття: розглянути інтелектуально-вольову діяльність зі з'ясування та роз'яснення справжнього змісту правових норм, вивчити способи інтерпретації законодавства та методи подолання прогалин у праві.

Основні поняття: тлумачення норм права, об'єкт тлумачення, суб'єкт тлумачення, тлумачення-з'ясування, тлумачення-роз'яснення, офіційне

тлумачення, нормативне тлумачення, казуальне тлумачення, аутентичне тлумачення, легальне тлумачення, відомче тлумачення, неофіційне тлумачення, доктринальне тлумачення, компетентне тлумачення, буденне тлумачення, телеологічне тлумачення юридична колізія, прогалина в праві, аналогія закону, аналогія права, інтерпретаційний акт, аутентичне тлумачення.

Переклад термінів / Translation of Terms

1. Основи тлумачення (Foundations of Interpretation)

Тлумачення норм права – Statutory interpretation / Interpretation of legal norms / Legal interpretation

Об'єкт тлумачення – Object of interpretation (*текст нормативного акта*)

Суб'єкт тлумачення – Subject of interpretation / Interpreter (*орган або особа, що здійснює тлумачення*)

Тлумачення-з'ясування – Interpretation-cognition / Internal interpretation (*внутрішній мисленнєвий процес пізнання змісту норми для себе*)

Тлумачення-роз'яснення – Interpretation-explanation / External interpretation (*вираження результатів тлумачення для інших суб'єктів*)

Телеологічне тлумачення – Teleological interpretation / Purposive approach (*тлумачення через призму мети/цілі прийняття закону*)

2. Види тлумачення за суб'єктами та обов'язковістю (Types of Interpretation)

Офіційне тлумачення – Official interpretation

Нормативне тлумачення – Normative interpretation (*має загальнообов'язкове значення*)

Казуальне тлумачення – Casual interpretation / Case-specific interpretation (*обов'язкове лише для конкретної справи*)

Аутентичне тлумачення – Authentic interpretation (*тлумачення тим самим органом, що прийняв акт*)

Легальне тлумачення – Legal interpretation / Authorized interpretation (*тлумачення дозволеним/делегованим на це органом, наприклад, Конституційним Судом*)

Відомче тлумачення – Departmental interpretation / Agency interpretation

Неофіційне тлумачення – Unofficial interpretation

Доктринальне тлумачення – Doctrinal interpretation / Scholarly interpretation (*тлумачення науковцями*)

Компетентне тлумачення – Professional interpretation / Expert interpretation (*тлумачення юристами-практиками, адвокатами*)

Буденне тлумачення – Everyday interpretation / Lay interpretation (*тлумачення пересічними громадянами*)

3. Інструменти та подолання дефектів права (*Tools and Overcoming Defects in Law*)

Юридична колізія – Legal conflict / Conflict of laws / Statutory conflict

Прогалина в праві – Gap in law / Legal gap / Lacuna in law

Аналогія закону – Analogy of statute / Statutory analogy (*Analogia legis*)

Аналогія права – Analogy of law / General principles of law (*Analogia juris*)

Інтерпретаційний акт – Interpretative act / Act of legal interpretation (*результат офіційного тлумачення, наприклад, Рішення КСУ*)

Додаткові питання для обговорення.

1. Значення правильного тлумачення норм права у діяльності юристів.
2. Прогалини у праві та законодавстві та засоби їх подолання.
3. Аналогія закону та аналогія права.
4. Офіційне та неофіційне тлумачення.
5. Нормативне та казуальне тлумачення.
6. Автентичне тлумачення.
7. Доктринальне тлумачення.
8. Буквальне, розширене та обмежувальне тлумачення (інтерпретація).
9. Акти тлумачення та вимоги до них.
10. Роль Конституційного Суду України як єдиного органу офіційного тлумачення Конституції.

Теми рефератів

1. Юридична герменевтика: мистецтво та наука тлумачення текстів законів.
2. Тлумачення норм права Європейським судом з прав людини: динамічний підхід.
3. Співвідношення акта тлумачення та нормативно-правового акта.
4. Проблема «судової правотворчості» під час казуального тлумачення норм.

Практичні завдання

1. Зробити аналіз конкретного рішення Конституційного Суду України та визначити, який вид тлумачення був застосований (офіційне, нормативне, системне тощо).
2. Зробити добірку прикладів, де одну і ту саму норму можна витлумачити буквально, розширено або обмежувально (наприклад, термін «діти» у різних галузях права).
3. Вирішити завдання: Знайдіть у цивільному чи цивільно-процесуальному кодексі статтю, яка дозволяє використання аналогії. Поясніть, чому аналогія заборонена в Кримінальному кодексі України.

Література

1. Конституція України: прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. Київ: Право, 1996. 36 с.
2. Про правотворчу діяльність: Закон України. *Відомості Верховної Ради*. 2023. № 93. Ст. 364.
3. Кримінальний кодекс України: Закон України від 04.04.2001 № 2341-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25. Ст. 131.
4. Загальна теорія права: підручник / за заг. ред. М. І. Козюбри. Київ: Ваїте, 2015. 392 с.
5. Крестовська Н. М., Матвєєва Л. Г. Теорія держави і права: підручник, практикум, тести. 2-ге вид., виправл. і доп. Київ: Юрінком Інтер, 2020. 584 с.
6. Рабінович П. М. Основи теорії та філософії права: навч. посібник. Львів: Видавництво ЛОБФ «Медицина і право», 2021. 255 с.
7. Теорія держави і права: навчальний посібник / Н. М. Крестовська, Л. Г. Матвєєва, Н. Б. Арабаджи. Одеса: Міжнародний гуманітарний ун-т, 2021. 192 с.
8. Алексєєнко І. Г. Загальнотеоретичні аспекти тлумачення конституцій та законів органами конституційної юстиції. *Вісник Запорізького юридичного інституту*. 2000. № 4. С. 11–18.
9. Алтангерел Б. Міжнародно-правова практика тлумачення норм міжнародних договорів: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2003. 23 с.
10. Барабаш Ю. Преюдиціальність рішень Конституційного Суду України: проблемні питання теорії та практики. *Право України*. 2010. № 6. С. 45–53.
11. Бірюк Л. Науково-експертний висновок як засіб застосування доктринального тлумачення у рішеннях Конституційного Суду України. *Вісник Конституційного Суду України*. 2015. № 1. С. 33–39.
12. Власов Ю. Л. Проблеми тлумачення норм права: дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2000. 202 с.
13. Волвенко П. В. Діяльність Конституційного Суду України щодо тлумачення Конституції України: теоретичний аспект: дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2006. 226 с.
14. Гончаров В. Американська оригіналістична теорія тлумачення юридичних норм і сучасність. *Право України*. 2010. № 1. С. 142–147.
15. Грищук О. В., Заболотна Н. Я. Юридична техніка творення та тлумачення нормативно-правових договорів: теоретико-правовий вимір: монографія. Хмельницький: Хмельницьк. ун-т упр. і права, 2017. 213 с.
16. Дудаш Т. Вплив праворозуміння органів конституційної юрисдикції на їх правотлумачну діяльність (Німеччина, США, Україна). *Право України*. 2010. № 4. С. 199–205.

17. Кампо В., Нікітіна І. Принципи офіційного тлумачення Конституції та законів України: перспектива конституціоналізації. *Право України*. 2012. № 9. С. 310–315.

18. Киця О. С. Методологічна основа дослідження юридичної техніки актів судового тлумачення. *Право і суспільство*. 2014. № 3. С. 22–29.

19. Киця О. С. Юридико-технічні інструменти побудови актів судового тлумачення. *Актуальні проблеми держави і права*. 2014. Вип. 72. С. 97–103.

20. Лепіш Н. Я. Структура актів тлумачення норм права. *Публічне право*. 2013. № 2. С. 307–313.

21. Малента В. С. Доктринальне тлумачення норм права. *Юридична Україна*. 2008. № 12. С. 30–36.

22. Молибога М. П. Тлумачення норм права: сутнісні характеристики. *Часопис Київського університету права*. 2010. № 2. С. 42–46.

23. Скрипнюк О. Правові акти Конституційного Суду України як джерела сучасного конституційного права України. *Право України*. 2012. № 3-4. С. 404–410.

24. Яковлев А. А. Конституційний Суд України і його роль у конституційному процесі: досвід доби незалежності. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2016. № 2 (85). С. 47–58.

25. Берестова І. Висновок суду про суперечність закону Конституції України: ризики у процедурі звернення до Верховного Суду. *Право України*. 2018. № 10. С. 198–210.

26. Залєсни Я. Конституційна скарга в Польщі: модель, доктринальне тлумачення та проблеми застосування. *Право України*. 2018. № 12. С. 25–38.

27. Берченко Г., Ткаченко Є. Право на звернення з індивідуальною конституційною скаргою в Україні: теоретико-практичні аспекти. *Право України*. 2018. № 12. С. 92–113.

28. Савчин М. Чотири вершини трансформацій: ефективність правового регулювання економічних інституцій. *Право України*. 2021. № 3. С. 89–134.

29. Білецька Л. Поняття судового прецеденту в українській правовій доктрині. *Право України*. 2024. № 12. С. 148–158.

СЕМІНАРСЬКЕ ЗАНЯТТЯ 19

Тема 19. Правомірна поведінка. Правопорушення

2 години

План

1. Поняття, ознаки та види правової поведінки.

2. Поняття та основні види, мотиви правомірної поведінки: активна, звична, конформістська та маргінальна.
3. Правопорушення: поняття, ознаки та види. Злочини і проступки. Конституційний делікт, адміністративний і дисциплінарний проступок.
4. Юридичний склад правопорушення: об'єкт, об'єктивна сторона, суб'єкт, суб'єктивна сторона.

Мета заняття: розглянути соціальну природу та види людської діяльності у правовій сфері, вивчити мотивацію правомірних вчинків, а також досконало опанувати структуру (склад) правопорушення як підставу для відповідальності.

Основні поняття: правова поведінка, правомірна поведінка, зловживання правом, об'єктивно протиправна поведінка, неправомірна (протиправна) поведінка, правопорушення, конституційний делікт, конституційний проступок, казус, склад правопорушення, об'єкт правопорушення, загальний об'єкт правопорушення, родовий об'єкт правопорушення, безпосередній об'єкт правопорушення, об'єктивна сторона правопорушення, суб'єкт правопорушення, суб'єктивна сторона правопорушення, посадова особа, зміст правопорушення, протиправність дій, провина, об'єктивна сторона злочину, суб'єктивна сторона злочину, умисел, необережність, протиправна самовпевненість, протиправна недбалість, злочинна недбалість, мотив, мета, злочин, соціально активна поведінка, правовий конформізм, маргінальна поведінка, соціально-активна поведінка, вина.

Переклад термінів / Translation of Terms

1. Види правової поведінки (Types of Legal Behavior)

Правова поведінка – Legal behavior / Legal conduct

Правомірна поведінка – Lawful behavior / Law-compliant conduct

Соціально активна поведінка – Socially active behavior / Proactive legal behavior

Правовий конформізм – Legal conformism / Conformist legal behavior (*поведінка «як усі»*)

Маргінальна поведінка – Marginal behavior (*поведінка на межі правопорушення, що стримується страхом покарання*)

Зловживання правом – Abuse of right / Abuse of law

Об'єктивно протиправна поведінка – Objectively unlawful behavior (*діє без вини, наприклад, дії малолітнього або неосудного*)

Неправомірна (протиправна) поведінка – Unlawful behavior / Illicit conduct / Wrongful conduct

2. Правопорушення та делікти (Offenses and Delicts)

Правопорушення – Offense / Wrongdoing / Legal wrong

Конституційний делікт – Constitutional delict / Constitutional tort

Конституційний проступок – Constitutional misdemeanor / Constitutional offense

Казус (випадок) – Casus / Fortuitous event / Case (*невинне заподіяння шкоди*)

Злочин – Crime / Felony (тяжкий злочин) / Indictable offense

Протиправність дій – Unlawfulness of actions / Illegality of acts

3. Склад правопорушення / злочину (*Elements of an Offense / Crime*)

Склад правопорушення – Corpus delicti / Elements of an offense / Statutory elements of a legal wrong

Зміст правопорушення – Content of an offense

Об'єкт правопорушення – Object of an offense

Загальний об'єкт правопорушення – General object of an offense (*суспільні відносини в цілому*)

Родовий об'єкт правопорушення – Generic object of an offense / Family object of an offense (*група однорідних відносин*)

Безпосередній об'єкт правопорушення – Immediate object of an offense / Specific object of an offense (*конкретні відносини, на які посягають*)

Об'єктивна сторона правопорушення / злочину – Actus reus / Objective side of an offense (crime) / Physical element of an offense

Суб'єкт правопорушення – Subject of an offense / Perpetrator / Wrongdoer

Посадова особа – Official / Public official

Суб'єктивна сторона правопорушення / злочину – Mens rea / Subjective side of an offense (crime) / Mental element of an offense

4. Вина та її форми (*Guilt and Forms of Mens Rea*)

Вина / Провина – Guilt / Culpability / Fault

Умисел – Intent / Intention

Необережність – Negligence / Carelessness

Протиправна самовпевненість (злочинна самовпевненість) – Recklessness / Criminal recklessness (*коли особа передбачає наслідки, але легковажно розраховує на їх відвернення*)

Протиправна недбалість / злочинна недбалість – Criminal negligence / Negligence (*коли особа не передбачала наслідків, хоча повинна була і могла їх передбачити*)

Мотив – Motive

Мета – Purpose / Aim / Goal

Додаткові питання для обговорення.

1. Проблема співвідношення правомірності, легальності та легітимності: її актуалізація в умовах становлення української сучасної державності і національної правової системи.
2. Ціннісна диференціація правомірної поведінки за характером детермінуючих її мотивів та за соціально значущими наслідками.
3. «Зловживання правом»: чи є правомірною поведінка, яка формально не

порушує закон, але шкодить іншим?

Теми рефератів

1. Психологічні механізми правомірної поведінки: роль правосвідомості.
2. Соціальна активність як найвищий рівень правомірної поведінки.
3. Корупційне правопорушення: специфіка складу та загроза для суспільства.
4. Категорія «невинної шкоди» (казус) у праві та її відмінність від правопорушення.

Практичні завдання

1. Зробити аналіз конкретної ситуації (наприклад, перевищення швидкості або перехід дороги в невстановленому місці) та розписати повний склад правопорушення:
 - a. Об'єкт (на що зазіхає);
 - b. Об'єктивна сторона (дія/бездіяльність, наслідки);
 - c. Суб'єкт (хто вчинив);
 - d. Суб'єктивна сторона (форма вини).
2. Зробить добірку прикладів для різних типів правомірної поведінки (наприклад: свідчення в суді як соціально-активна; оплата проїзду через страх контролера як маргінальна).
3. Вирішити завдання: Порівняйте прямий умисел та злочинну самовпевненість. У чому полягає ключова різниця в ставленні особи до можливих наслідків?

Література

1. Конституція України: прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. Київ: Право, 1996. 36 с.
2. Про правотворчу діяльність: Закон України. *Відомості Верховної Ради*. 2023. № 93. Ст. 364.
3. Кримінальний кодекс України: Закон України від 04.04.2001 № 2341-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25. Ст. 131.
4. Загальна теорія права: підручник / за заг. ред. М. І. Козюбри. Київ: Ваіте, 2015. 392 с.
5. Крестовська Н. М., Матвєєва Л. Г. Теорія держави і права: підручник, практикум, тести. 2-ге вид., виправл. і доп. Київ: Юрінком Інтер, 2020. 584 с.
6. Барабаш О. О. Правомірна поведінка як основна форма вираження правової культури. *Порівняльно-аналітичне право*. 2016. № 6. С. 12–14.
7. Барабаш О. О. Правомірна поведінка: інтерпретації зарубіжних науковців. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2017. № 1. С. 3–6.

8. Белікова О. Адміністративне покарання як критерій адміністративної відповідальності. *Підприємництво, господарство і право*. 2013. № 2. С. 122–125.
9. Бобровник С. Структурна характеристика правового конфлікту. *Право України*. 2015. № 1. С. 93–98.
10. Воронова І. В. Правопорядок і правомірна поведінка (особливості взаємозв'язку в правовій державі). *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*. 2015. № 1151. С. 30–33.
11. Ганьба О. Зловживання правом: аналіз наукових поглядів та авторське трактування окремих проблем. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2016. № 1. С. 95–99.
12. Жаровська І. М. Інститут відповідальності державної влади в умовах розвиненого громадянського суспільства. *Право і суспільство*. 2015. № 4. С. 15–18.
13. Зубко Г. Ю. Маргінальна поведінка як вид правомірної поведінки особи: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2012. 16 с.
14. Каленіченко Л. І. Юридична відповідальність як динамічне правове явище. *Форум права*. 2017. № 3. С. 67–71.
15. Комлик В. В. Склад правопорушення: теоретичні підходи та практичні виміри: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2017. 18 с.
16. Полонка І. А. Правомірна поведінка: теоретичний аналіз основних складників. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2016. № 2. С. 19–21.
17. Полонка І. А. Роль правомірної поведінки: підвалини теоретико-онтологічного розуміння. *Держава і право. Юридичні і політичні науки*. 2016. Вип. 71. С. 58–71.
18. Романова А. Правомірна поведінка як умова самоствердження людини. *Юридичний вісник*. 2014. № 6. С. 91–95.
19. Стрельников А. В. Проблеми визначення складу адміністративного правопорушення у сфері захисту персональних даних. *Порівняльно-аналітичне право*. 2016. № 3. С. 151–153.
20. Сушинський О. Конституційно-правова відповідальність органів адміністрування виборчим процесом. *Право України*. 2013. № 5. С. 191–199.
21. Яковенко А. В. Окремі питання притягнення до адміністративної відповідальності за невиконання судових рішень в Україні. *Держава та регіони*. 2016. № 3. С. 107–112.
22. Слободянюк П. Захист прав людини від злочинних посягань – новий доктринальний підхід. *Право України*. 2018. № 5. С. 196–206.
23. Панов М. Кримінальне правопорушення (його види: кримінальний проступок і злочин) – новела кримінального законодавства України. *Право України*. 2021. № 3. С. 9–11.

24. Панов М., Харитонов С. Кримінальне правопорушення: поняття та його види. *Право України*. 2021. № 3. С. 27–60.
25. Панов М. Кваліфікація кримінальних правопорушень: поняття і кримінально-правове значення. *Право України*. 2021. № 9. С. 117–145.
26. Водянніков О. Злочин проти миру в міжнародному праві і в кримінальному праві України. *Право України*. 2023. № 5. С. 12–29.
27. Антонюк Н. Контекстуальний елемент воєнних злочинів: зміст і необхідність встановлення. *Право України*. 2023. № 5. С. 30–38.
28. Навроцький В. Про так званий «імунітет комбатанта». *Право України*. 2023. № 5. С. 39–54.
29. Орловська Н., Степанова Ю. Воєнні злочини: концептуальні підходи у законодавстві США та України. *Право України*. 2023. № 5. С. 55–65.
30. Тополевський Р. Юридична відповідальність за порушення людських прав і воєнні злочини під час агресії Російської Федерації проти України: передумови та перспективи. *Право України*. 2023. № 6. С. 85–95.
31. Стовба О. Чи може право щось зробити з війною? *Право України*. 2024. № 8. С. 13–28.
32. Рабінович С. Людяність, сумління і явна злочинність: теорійні аспекти застосування Нюрнберзьких принципів. *Право України*. 2024. № 9. С. 28–47.
33. Кресіна І. Справедливість як національна, європейська й універсальна цінність. *Право України*. 2025. № 4. С. 82–91.

СЕМІНАРСЬКЕ ЗАНЯТТЯ 20

Тема 20. Юридична відповідальність

2 години

План

1. Юридична відповідальність: поняття та ознаки. Відмінності юридичної відповідальності від інших видів відповідальності.
2. Принципи юридичної відповідальності. Мета, цілі і функції юридичної відповідальності.
3. Види юридичної відповідальності.
4. Підстави юридичної відповідальності: поняття та види. Підстави притягнення та звільнення від юридичної відповідальності.
5. Стадії юридичної відповідальності.
6. Юридична відповідальність та права особистості.

Мета заняття: розглянути соціальне призначення та правову природу державного примусу, вивчити класифікацію видів відповідальності, її принципи та підстави, за яких особа може бути звільнена від обов'язку нести покарання.

Основні поняття: юридична відповідальність, ознаки юридичної відповідальності, мета юридичної відповідальності, цілі юридичної відповідальності, принципи юридичної відповідальності, принцип справедливості, принцип гуманізму, принцип законності, принцип пропорційності, принцип обґрунтованості, принцип доцільності, принцип невідворотності, функції юридичної відповідальності, суб'єкт юридичної відповідальності, засоби юридичної відповідальності, позитивна юридична відповідальність, ретроспективна юридична відповідальність, кримінальна відповідальність, адміністративна відповідальність, цивільно-правова відповідальність, дисциплінарна відповідальність, матеріальна відповідальність, конституційно-правова, відповідальність, процесуальна відповідальність, міжнародно-правова відповідальність, державний примус, ретроспективна відповідальність, позитивна відповідальність, санкція, правова презумпція, обставини, що виключають юридичну відповідальність.

Переклад термінів / Translation of Terms

1. Природа та ознаки відповідальності (Nature and Features of Liability)

Юридична відповідальність – Legal liability

Ознаки юридичної відповідальності – Features of legal liability / Characteristics of legal liability

Мета юридичної відповідальності – Purpose of legal liability

Цілі юридичної відповідальності – Objectives of legal liability / Goals of legal liability

Функції юридичної відповідальності – Functions of legal liability

Суб'єкт юридичної відповідальності – Subject of legal liability / Liable party

Засоби юридичної відповідальності – Means of legal liability / Legal liability instruments

Державний примус – State coercion / Public coercion

Санкція – Sanction

Правова презумпція – Legal presumption / Presumption of law (*наприклад, презумпція невинуватості*)

2. Принципи юридичної відповідальності (Principles of Legal Liability)

Принципи юридичної відповідальності – Principles of legal liability

Принцип справедливості – Principle of justice / Principle of fairness

Принцип гуманізму – Principle of humanism / Principle of humanity

Принцип законності – Principle of legality (*Nullum crimen, nulla poena sine lege*)

Принцип пропорційності – Principle of proportionality (*крайній важливий у сучасному європейському праві*)

Принцип обґрунтованості – Principle of validity / Principle of substantiation
Принцип доцільності – Principle of expediency / Principle of appropriateness
Принцип невідворотності – Principle of inevitability (of punishment / of liability)

3. *Форми та види відповідальності (Forms and Types of Liability)*

Позитивна (перспективна) юридична відповідальність – Positive legal liability / Prospective legal liability (*усвідомлення обов'язку, належна поведінка*)

Ретроспективна юридична відповідальність – Retrospective legal liability / Ex post facto liability (*відповідальність за вже вчинене правопорушення*)

Кримінальна відповідальність – Criminal liability

Адміністративна відповідальність – Administrative liability

Цивільно-правова відповідальність – Civil liability

Дисциплінарна відповідальність – Disciplinary liability

Матеріальна відповідальність – Material liability / Financial liability of employees (*у межах трудового права*)

Конституційно-правова відповідальність – Constitutional liability

Процесуальна відповідальність – Procedural liability

Міжнародно-правова відповідальність – International legal liability / State responsibility (якщо йдеться про відповідальність держав)

4. *Звільнення від відповідальності (Exemption from Liability)*

Обставини, що виключають юридичну відповідальність – Circumstances excluding legal liability / Grounds for exemption from legal liability (*наприклад, крайня необхідність, необхідна оборона*)

Додаткові питання для обговорення

1. Роль правоохоронних органів у боротьбі з правопорушеннями та їх профілактиці.
2. Позитивна (проспективна) відповідальність: чи існує відповідальність за належне виконання обов'язків у майбутньому?
3. Юридична відповідальність держави перед громадянином: механізми реалізації в Україні.

Теми рефератів

1. Справедливість як фундаментальний принцип юридичної відповідальності.
2. Інститут необхідної оборони: межі та проблеми правозастосування в Україні.
3. Цивільно-правова відповідальність: особливості відшкодування моральної шкоди.
4. Відповідальність юридичних осіб: дискусійні питання в теорії права.

Практичні завдання

1. Зробити аналіз статей Конституції України (ст. 58–63) та виписати основні конституційні гарантії правосуддя та принципи відповідальності (наприклад, індивідуальний характер відповідальності).
2. Зробить добірку прикладів, що ілюструють різницю між крайньою необхідністю та необхідною обороною.
3. Вирішити завдання: Порівняйте адміністративну та кримінальну відповідальність за такими критеріями: суб'єкт накладення, вид акта, наслідки (наявність судимості). Результати оформіть у вигляді таблиці.

Література

1. Конституція України: прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. Київ: Право, 1996. 36 с.
2. Про правотворчу діяльність: Закон України. *Відомості Верховної Ради*. 2023. № 93. Ст. 364.
3. Кримінальний кодекс України: Закон України від 04.04.2001 № 2341-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25. Ст. 131.
4. Про особливу процедуру усунення Президента України з поста (імпічмент): Закон України. *Відомості Верховної Ради*. 2019. № 40. Ст. 212.
5. Загальна теорія права: підручник / за заг. ред. М. І. Козюбри. Київ: Ваїте, 2015. 392 с.
6. Крестовська Н. М., Матвєєва Л. Г. Теорія держави і права: підручник, практикум, тести. 2-ге вид., виправл. і доп. Київ: Юрінком Інтер, 2020. 584 с.
7. Загальна теорія держави і права: підручник / за ред. М. В. Цвіка, В. Д. Ткаченка, О. В. Petryshyna. Харків: Право, 2002. 432 с.
8. Загальна теорія права: підручник / М. С. Кельман, В. М. Стратонов. Вид. 6-те, доп. Херсон: ОЛДІ-ПЛЮС, 2020. 742 с.
9. Аземша І. Б. Особливості формування інституту юридичної відповідальності в Україні. *Часопис Київського університету права*. 2012. № 2. С. 44–47.
10. Андрієвська О. Конституційно-правовий механізм обмеження прав та свобод людини і громадянина: питання окремих елементів. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2016. № 4, ч. 1. С. 54–59.
11. Батанова Н. М. Конституційно-правова відповідальність політичних партій у світлі міжнародного досвіду. *Правова держава*. 2017. Вип. 28. С. 198–205.

12. Батанова Н. М. Конституційно-правова відповідальність у контексті взаємодії держави та громадянського суспільства. *Альманах права*. 2017. Вип. 8. С. 102–106.
13. Батанова Н. М. Принципи конституційно-правової відповідальності: понятійна та видова характеристика. *Правова держава*. 2016. Вип. 27. С. 211–218.
14. Безпалюк В. А. Відповідальність виконавчої влади в Україні (на прикладі Кабінету Міністрів України). *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2017. № 1, т. 2. С. 36–39.
15. Бериславська О. М. Адміністративна відповідальність у сфері інформаційно-правової політики держави. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2017. № 2. С. 91–96.
16. Волощук О. Т. Поняття та сутність конституційно-правової відповідальності вищих органів державної влади. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2014. № 12. С. 77–84.
17. Гецько В. В. Правові позиції Конституційного Суду України з питань конституційно-правової відповідальності депутатів. *Часопис Київського університету права*. 2015. № 2. С. 67–72.
18. Задніпряна М. Ю. Гармонізація принципів юридичної відповідальності України та Європейського Союзу: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2015. 20 с.
19. Капітаненко Н. П. Особливості юридичної відповідальності громадських об'єднань за правопорушення у сфері публічного управління та адміністрування. *Держава та регіони. Серія: Право*. 2017. № 2. С. 68–73.
20. Козаченко Ю. А. Адміністративна відповідальність у сфері забезпечення прав пацієнта: перспективи вдосконалення. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2017. № 2, т. 1. С. 73–76.
21. Корнієнко А. А. Невідворотність як принцип юридичної відповідальності: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2014. 20 с.
22. Кривенко О., Сарнавський О. Адміністративна та кримінальна відповідальність за військові правопорушення: аналіз законодавчих змін. *Право України*. 2017. № 1. С. 109–115.
23. Мисак О. І. Міжнародно-правова відповідальність – традиційний вид юридичної відповідальності. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2017. № 6. С. 41–43.
24. Пасенюк О. Розмежування конституційної та адміністративної юрисдикції. *Право України*. 2016. № 2. С. 38–44.

25. Савранчук Л. Л. Відповідальність неповнолітніх за адміністративним законодавством: проблеми та перспективи. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2017. № 6. С. 245–248.
26. Фесенко О. А. Адміністративна відповідальність у сфері забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2016. № 4. С. 100–104.
27. Хотинська-Нор О. Дисциплінарна відповідальність vs незалежність судді: у пошуках балансу. *Право України*. 2018. № 3. С. 110–122.
28. Держипільська А. Притягнення до відповідальності за вчинення злочинів проти людяності як спосіб захисту цінностей, закріплених у Загальній декларації прав людини. *Право України*. 2018. № 9. С. 196–211.
29. Бакумов О. Відповідальність Парламенту України в системі юридичної відповідальності держави: конституційно-правовий аналіз. *Право України*. 2019. № 7. С. 198–217.
30. Скомороха Н. Щодо питання дисциплінарної відповідальності суддів. *Право України*. 2022. № 12. С. 98–108.
31. Барабаш Ю., Берченко Г. Чи здатна захистити себе демократія в умовах війни? (На досвіді державного будівництва під час російської агресії). *Право України*. 2023. № 1. С. 54–75.
32. Софінська І. Позбавлення громадянства: дилема чи проблема-феномен? *Право України*. 2023. № 3. С. 72–86.
33. Навроцький В. Про так званий «іммунітет комбатанта». *Право України*. 2023. № 5. С. 39–54.
34. Torolevskyi R. Юридична відповідальність за порушення людських прав і воєнні злочини під час агресії Російської Федерації проти України: передумови та перспективи. *Право України*. 2023. № 6. С. 85–95.
35. Коломоєць Т., Колпаков В. Конституційні засади дисциплінарної відповідальності державних службовців. *Право України*. 2023. № 12. С. 12–28.
36. Демченко С. Особливості конституційного регулювання суддівського індемнітету в Україні. *Право України*. 2024. № 8. С. 46–61.
37. Кресіна І. Справедливість як національна, європейська й універсальна цінність. *Право України*. 2025. № 4. С. 82–91.
38. Сунегін С. Право людини на мир: питання правового забезпечення та захисту. *Право України*. 2025. № 4. С. 91–104.

СЕМІНАРСЬКЕ ЗАНЯТТЯ 21

Тема 21. Правова свідомість і правова культура

2 години

План

1. Поняття, ознаки, структура та функції правосвідомості.

2. Види правосвідомості. Взаємозв'язок правосвідомості і права.
3. Правова культура: поняття, види, функції та шляхи формування.
4. Співвідношення правової культури з правовим нігілізмом та правовим ідеалізмом.
5. Правове виховання: поняття, мета, завдання, принципи та функції.

Мета заняття: розглянути духовну сторону правового життя суспільства, вивчити внутрішні механізми сприйняття права особистістю, а також проаналізувати деформації правосвідомості та шляхи формування високої правової культури юриста.

Основні поняття: правосвідомість, буденна правосвідомість, професійна правосвідомість, наукова правосвідомість, індивідуальна правосвідомість, колективна правосвідомість, групова правосвідомість, суспільна правосвідомість, індивідуальна форма правосвідомості, правова ідеологія, правова психологія, правова культура, культура правосвідомості, культура правової поведінки, культура юридичної практики, ціннісно-нормативна функція правової культури, правосоціальна функція правової культури, комунікативна функція правової культури, прогностична функція правової культури, правовий нігілізм, правовий ідеалізм, правовий романтизм, правовий дилетантизм, правова демагогія, правовий інфантилізм, правове виховання, правова соціалізація.

Ось професійний переклад восьмого блоку термінів ТДП, який охоплює духовну та культурологічну сторону права — теорію правосвідомості, правової культури, їх деформацій (нігілізм, ідеалізм), а також правове виховання.

Ці категорії є надзвичайно важливими для розуміння соціальної дії права та формування правових цінностей майбутніх правників.

Переклад термінів / Translation of Terms

1. Правосвідомість та її види (Legal Consciousness and Its Types)

Правосвідомість – Legal consciousness / Legal awareness

Буденна правосвідомість – Everyday legal consciousness / Lay legal awareness

Професійна правосвідомість – Professional legal consciousness / Legal awareness of practitioners

Наукова (теоретична) правосвідомість – Scientific legal consciousness / Academic legal awareness / Theoretical legal consciousness

Індивідуальна правосвідомість (форма) – Individual legal consciousness

Колективна правосвідомість – Collective legal consciousness

Групова правосвідомість – Group legal consciousness

Суспільна правосвідомість – Public legal consciousness / Societal legal awareness

2. Структура правосвідомості та правова культура (Structure of Legal Consciousness and Legal Culture)

Правова ідеологія – Legal ideology (*раціональна сторона правосвідомості: концепції, теорії, догми*)

Правова психологія – Legal psychology (*емоційна сторона: почуття, переживання, ставлення до права*)

Правова культура – Legal culture

Культура правосвідомості – Culture of legal consciousness

Культура правової поведінки – Culture of legal behavior / Legal conduct culture

Культура юридичної практики – Culture of legal practice

3. Функції правової культури (*Functions of Legal Culture*)

Ціннісно-нормативна функція – Value-normative function

Правосоціальна функція – Socio-legal function / Legal-socialization function

Комунікативна функція – Communicative function

Прогностична функція – Predictive function / Prognostic function

4. Деформації правосвідомості (*Deformations of Legal Consciousness*)

Правовий нігілізм – Legal nihilism (*заперечення або ігнорування соціальної цінності права*)

Правовий ідеалізм (романтизм) – Legal idealism / Legal romanticism (*переоцінка можливостей закону, віра в те, що одним актом можна вирішити всі проблеми*)

Правовий дилетантизм – Legal dilettantism (*поверхнєве, нефахове розуміння права при впевненості у своїй правоті*)

Права демагогія – Legal demagoguery (*маніпулювання правовими поняттями задля політичної чи особистої вигоди*)

Правовий інфантилізм – Legal infantilism (*несформованість, нерозвиненість правових знань та відповідальності*)

5. Формування правової культури (*Forming Legal Culture*)

Правове виховання – Legal education / Legal upbringing

Правова соціалізація – Legal socialization (*процес засвоєння правових цінностей та інтеграції особистості у правову систему*)

Додаткові питання для обговорення

1. Значення правової культури для сучасного юриста.
2. Ролі правової культури у формуванні Української правової держави та громадянського суспільства.
3. Правовий ідеалізм: чому надмірна віра у всесильність законів («закон виправить усе») може бути небезпечною?
4. Вплив соціальних мереж та цифрового середовища на формування сучасної правосвідомості молоді.

Теми рефератів

1. Правовий нігілізм в Україні: історичні корені та сучасні виклики.
2. Професійна деформація правосвідомості юриста: причини та способи запобігання.
3. Роль засобів масової інформації у правовому вихованні населення.
4. Порівняльний аналіз правової культури країн англосаксонської та романо-германської правових сімей.

Практичні завдання

1. Зробити аналіз конкретних прикладів із життя чи кінематографа, що ілюструють прояви правового нігілізму (наприклад, свідоме порушення ПДР за умови відсутності поліції).
2. Скласти схему «Структура правосвідомості», виділивши інтелектуальний, емоційний та вольовий елементи.
3. Вирішити завдання: Запропонуйте 3–5 конкретних кроків для підвищення правової культури мешканців вашої територіальної громади (наприклад, створення правових хабів, інтерактивні уроки в школах тощо).

Література

1. Конституція України: прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. Київ: Право, 1996. 36 с.
2. Про правотворчу діяльність: Закон України. *Відомості Верховної Ради*. 2023. № 93. Ст. 364.
3. Загальна теорія права: підручник / за заг. ред. М. І. Козюбри. Київ: Ваіте, 2015. 392 с.
4. Крестовська Н. М., Матвєєва Л. Г. Теорія держави і права: підручник, практикум, тести. 2-ге вид., виправл. і доп. Київ: Юрінком Інтер, 2020. 584 с.
5. Загальна теорія держави і права: підручник / за ред. М. В. Цвіка, В. Д. Ткаченка, О. В. Петришина. Харків: Право, 2002. 432 с.
6. Загальна теорія права: підручник / М. С. Кельман, В. М. Стратонов. Вид. 6-те, доп. Херсон: ОЛДІ-ПЛЮС, 2020. 742 с.
7. Андрєєв Д. Правосвідомість у структурі соціально-правової комунікації. *Юридична Україна*. 2013. № 5. С. 11–17.
8. Бабюк А. М. Співвідношення понять «правосвідомість» та «праворозуміння». *Університетські наукові записки*. 2015. № 3. С. 5–12.
9. Безус Л. П. Розвиток української держави через правосвідомість суспільства. *Науковий вісник Академії муніципального управління. Серія: Право*. 2014. Вип. 2. С. 9–14.

10. Битяк Ю. П. Правова культура в умовах становлення громадянського суспільства: монографія. Харків: НЮУ ім. Ярослава Мудрого, 2007. 248 с.
11. Бурдоносова М. А. Взаємозв'язку правового нігілізму та правового ідеалізму як форм деформації правової свідомості. *Держава і право. Юридичні і політичні науки*. 2013. Вип. 62. С. 16–24.
12. Гарасимів Т. Девіантна правосвідомість: синергетичний вимір. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: Юридичні науки. 2014. № 782. С. 71–75.
13. Гладкий С. О. Стан розвитку правосвідомості українського суспільства у дзеркалі наукової думки. *Держава і право. Юридичні і політичні науки*. 2016. Вип. 71. С. 21–32.
14. Давидова Т. О. Кодекс етики чиновників: необхідність чи традиція. *Право і суспільство*. 2015. № 1. С. 129–134.
15. Драган І. В. Правосвідомість як визначальний компонент механізму реалізації кримінальної відповідальності. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2017. № 1. С. 226–237.
16. Калиновський Ю. Суспільна правосвідомість у державотворчому процесі України. *Вісник Київського національного торговельно-економічного університету*. 2016. № 2. С. 30–40.
17. Коваленко І. І., Лозова О. С. Правосвідомість як джерело формування правових смислів (феноменологічний аспект). *Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»*. Серія: Філософія, філософія права, політологія, соціологія. 2017. № 3. С. 81–97.
18. Лясковець О. В. Модель професійної правової культури правоохоронців щодо забезпечення прав людини у сфері охорони громадського порядку. *Право і суспільство*. 2015. № 3. С. 80–86.
19. Терлецький Д. Конституційна правосвідомість у системі сучасного конституціоналізму. *Юридичний вісник*. 2014. № 5. С. 27–36.
20. Черкас М. Є. Правосвідомість та її функції в механізмі правового регулювання: монографія. Харків: НЮУ ім. Ярослава Мудрого, 2014. 153 с.
21. Шаравара І. І. Співвідношення правосвідомості, моралі і права в системі соціальних норм. *Право і суспільство*. 2015. № 5, ч. 3. С. 43–48.
22. Юрченко-Шеховцова Т. І. Правосвідомість особистості: теоретичний аналіз. *Психологічний часопис*. 2017. № 4. С. 134–144.
23. Гришук О. Філософія людської гідності у праві. *Право України*. 2018. № 9. С. 14–28.
24. Шевчук С. Людська гідність у системі constitutional цінностей. *Право України*. 2018. № 9. С. 29–40.

25. Ірклієнко А. 25-річчя Конституції України: на шляху до формування конституційної культури. *Право України*. 2021. № 4. С. 182–193.
26. Скомороха Л. Питання професійно-правової культури судді. *Право України*. 2021. № 11. С. 197–208.
27. Ковальчук В. Конституціоналізм в умовах війни: питання цінностей, прав та ідентичності. *Право України*. 2023. № 7. С. 115–127.
28. Скомороха Л. Моральні критерії професійної придатності для роботи на посаді судді. *Право України*. 2023. № 12. С. 122–132.
29. Савчин М. Чесноти і цінності у праві та їх вплив на Конституцію. *Право України*. 2024. № 1. С. 108–118.
30. Камінська Н. Правові цінності Європейського Союзу та їхній вплив на національні правопорядки. *Право України*. 2024. № 7. С. 56–78.
31. Ковальчук В. Конституційна ідентичність і національні цінності в умовах перманентних загроз державному суверенітету України. *Право України*. 2025. № 2. С. 39–55.
32. Кресіна І. Справедливість як національна, європейська й універсальна цінність. *Право України*. 2025. № 4. С. 82–91.

СЕМІНАРСЬКЕ ЗАНЯТТЯ 22

Тема 22. Юридичний процес

2 години

План

1. Юридичний процес: поняття, ознаки та принципи.
2. Співвідношення юридичного процесу з юридичною процедурою. Форма юридичного процесу (процесуальна форма).
3. Види юридичного процесу в Україні.
4. Стадії юридичного процесу.
5. Поняття та класифікація процесуальних документів.

Мета заняття: розглянути процесуальну форму здійснення державної влади, вивчити структуру та види юридично значущих процедур, а також проаналізувати роль юридичної техніки у забезпеченні ефективності правових процесів.

Основні поняття: юридичний процес, правова процедура, стадії процесу, процесуальна форма, юрисдикційний процес, процесуальні провадження, процесуальні стадії, процесуальний режим, конституційний процес, цивільний процес, господарський процес, адміністративний процес, кримінальний процес, юридична практика, юридичні операції, правотворчий процес, правозастосовний процес, контрольний процес, процесуальні стадії, процесуальний режим,

принципи юридичного процесу, апеляційне провадження, касаційне провадження, юридична техніка, реквізити акта, правова технологія.

Переклад термінів / Translation of Terms

1. Теорія юридичного процесу (Theory of Legal Process)

Юридичний процес – Legal process / Legal proceedings

Правова процедура – Legal procedure

Стадії процесу / Процесуальні стадії – Stages of the process / Procedural stages

Процесуальна форма – Procedural form

Юрисдикційний процес – Jurisdictional process / Adjudicatory process

Процесуальні провадження – Procedural proceedings / Legal sub-proceedings

Процесуальний режим – Procedural regime

2. Види юридичного процесу за змістом (Types of Legal Process by Content)

Правотворчий процес – Lawmaking process / Legislative process

Правозастосовний процес – Law application process / Enforcement process

Контрольний процес – Control process / Supervisory proceedings / Monitoring process

3: Галузеві види процесу (Судочинство / Branches of Procedure)

Конституційний процес – Constitutional process / Constitutional proceedings

Цивільний процес – Civil process / Civil procedure / Civil proceedings

Господарський процес – Commercial procedure / Economic litigation / Commercial proceedings

Адміністративний процес – Administrative procedure / Administrative litigation

Кримінальний процес – Criminal process / Criminal procedure / Criminal proceedings

Апеляційне провадження – Appellate proceedings / Appeal

Касаційне провадження – Cassation proceedings / Cassation appeal / Appeal on points of law

4. Юридична практика та правова інженерія (Legal Practice and Legal Engineering)

Юридична практика – Legal practice

Юридичні операції – Legal operations / Juridical operations

Принципи юридичного процесу – Principles of the legal process / Principles of procedural law

Юридична техніка – Legal drafting technique / Legislative technique / Legal technique

Реквізити акта – Formal requirements of an act / Statutory details of an act / Legal components of a document

Правова технологія – Legal technology / Legal engineering

Додаткові питання для обговорення

1. Процесуальна форма: чому суворе дотримання процедури є гарантією захисту прав людини?
2. Співвідношення матеріального та процесуального права: що є первинним?
3. Вплив цифровізації на юридичний процес: концепція «електронного суду» та автоматизація юридичних процедур.

Теми рефератів

1. Юридична техніка у правотворчості: мовні, логічні та графічні засоби побудови НПА.
2. Змагальність як фундаментальний принцип судового процесу в Україні.
3. Процесуальні строки: поняття, види та роль у забезпеченні оперативності юридичної діяльності.
4. Юридична деонтологія та культура дотримання юридичного процесу.

Практичні завдання

1. Зробити аналіз стадій правозастосовного процесу на прикладі розгляду конкретної судової справи (використовуючи реєстр судових рішень): визначте момент ініціювання, встановлення обставин та винесення акта.
2. Зробить добірку основних інструментів юридичної техніки (терміни, конструкції, посилання, застереження) на прикладі будь-якого Закону України.
3. Вирішити завдання: Порівняйте правотворчий та судовий процеси. Виділіть спільні риси (наявність стадій, суб'єктів) та принципові відмінності в меті діяльності.

Література

1. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 року № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Про Регламент Верховної Ради України: Закон України. *Відомості Верховної Ради України*. 2010. № 14-17. Ст. 133.
3. Про відновлення дії окремих положень Конституції України: Закон України від 21 лютого 2014 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 11. Ст. 143.
4. Про Конституційний Суд України: Закон України. *Відомості Верховної Ради України*. 2017. № 35. Ст. 376.
5. Про Регламент Конституційного Суду України: Постанова Конституційного Суду України від 22 лютого 2018 р. № 1-пс/2018.
6. Про Кабінет Міністрів України: Закон України. *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 13. Ст. 222.

7. Регламент Кабінету Міністрів України: Постанова Кабінету Міністрів України від 9 листопада 2011 р. № 1156.
8. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 9-10, № 11-12, № 13. Ст. 88.
9. Цивільний процесуальний кодекс України від 18 березня 2004 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 40. Ст. 492.
10. Загальна теорія права: підручник / за заг. ред. М. І. Козюбри. Київ: Ваїте, 2015. 392 с.
11. Загальна теорія держави і права: стереотипне видання / за ред. О. В. Зайчука, Н. М. Оніщенко. Київ: Юрінком Інтер, 2016. 400 с.
12. Загальна теорія права: підручник / М. С. Кельман, В. М. Стратонов. Вид. 6-те, доп. Херсон: ОЛДІ-ПЛЮС, 2020. 742 с.
13. Скакун О. Ф. Теорія права і держави: підручник. Харків: Алерта, 2021. 528 с.
14. Бобровник С. В. Загальна теорія права. Нормативний курс. Київ: Юрінком Інтер, 2023. 596 с.
15. Крестовська Н. М., Матвєєва Л. Г. Теорія держави і права. Підручник. Практикум. Тести. Київ: Юрінком Інтер, 2023. 584 с.
16. Агафонова Н. Система основних процедур і стадій конституційного реформаційного процесу. *Leges et Vita*. 2016. № 11. С. 3–6.
17. Бакаянова Н. Теоретичні основи представництва в судах як виду адвокатської діяльності. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2016. № 1. С. 30–35.
18. Богачова Л. Л. Оприлюднення нормативно-правового акта як стадія підзаконного нормотворчого процесу. *Порівняльно-аналітичне право*. 2017. № 5. С. 18–21.
19. Борсук С. С. Проблемні питання здійснення фіксування адміністративного процесу. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2016. № 3. С. 104–108.
20. Данелія О. С. До питання захисту політичних прав юридичної особи в Європейському суді з прав людини. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2016. № 1. С. 18–26.
21. Дутка Г. І. Проблемні аспекти та шляхи вдосконалення вітчизняного законодавчого процесу. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2016. № 3. С. 27–30.
22. Журавльов А. В. Суть та значення судових рішень в адміністративному процесі. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2016. № 6. С. 74–79.
23. Карпунцов В. Сущність судово-прокурорського представництва в адміністративних судах в сучасних новелах модернізації процесуального статусу прокурора. *Leges et Vita*. 2017. № 2. С. 46–49.

24.Кісліцина І. О. Роль прокурора у кримінальному провадженні на підставі угод про визнання винуватості: питання теорії і практики: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Одеса, 2018. 23 с.

25.Кучинська О. П. Особливості процесуального статусу юридичних осіб у кримінальному процесі України: теорія та практика: монографія. Київ: Правовая єдинство; Алерта, 2017. 167 с.

26.Милушев Д. Загальні умови судових дебатів як інститут кримінально-процесуального права. *Legea si Viata*. 2017. № 4. С. 49–52.

27.Оніщенко Н. Конституційний процес: до питання про термінологічну визначеність і сутність спрямованості. *Вісник Конституційного Суду України*. 2015. № 4. С. 130–135.

28.Оніщенко Н. Юридичний процес як форма правової діяльності. *Право України*. 2002. № 7. С. 7–14.

29.Пузирний В. Ф. Адміністративна діяльність Служби безпеки України. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2017. № 5. С. 121–123.

30.Пчелін В. Б. Класифікація суб'єктів адміністративних процесуальних правовідносин. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2016. № 3. С. 178–182.

31.Рабінович С. Принцип рівності прав людини у практиці Конституційного Суду України: проблеми методики застосування. *Вісник Конституційного Суду України*. 2015. № 5. С. 97–111.

32.Сердюк В. Судовий процес як фундамент для реформування судової системи. *Право України*. 2015. № 3. С. 71–77.

33.Томенко М. Конституційний процес в Україні: у пошуках політичного і правового компромісу. *Верховенство Права*. 2016. № 1. С. 30–33.

34.Чистоклетов Л. Стадії процесу юридичного прогнозування. *Право України*. 2016. № 1. С. 130–135.

35.Шутак І. Юридична техніка і технологія в галузях права: теорія і практика застосування. *Верховенство Права*. 2017. № 2. С. 30–35.

36.Гловюк І. Судове провадження щодо кримінальних проступків у суді першої інстанції: теорія і практика. *Право України*. 2021. № 3. С. 61–72.

37.Айріян К. Звернення суб'єктів права на конституційну скаргу до Конституційного Суду України: окремі аспекти. *Право України*. 2021. № 7. С. 157–168.

38.Оніщенко Н. Оптимізація законодавчої діяльності Верховної Ради України: європейський досвід. *Право України*. 2021. № 12. С. 54–63.

39.Ободовський О. Про процедуру призначення на посаду судді апеляційного суду. *Право України*. 2022. № 3. С. 80–100.

40. Барабаш Ю., Берченко Г. Чи здатна захистити себе демократія в умовах війни? (На досвіді державного будівництва під час російської агресії). *Право України*. 2023. № 1. С. 54–75.

41. Щербанюк О., Бзова Л. Реформування процедури добору суддів Конституційного Суду України як умова інтеграції до Європейського Союзу: контекстуальні та концептуальні міркування. *Право України*. 2023. № 7. С. 12–23.

42. Пуделька Й. Конституційна скарга в Німеччині: процесуальні аспекти. *Право України*. 2023. № 7. С. 85–92.

43. Демченко С. Особливості конституційного регулювання суддівського індемнітету в Україні. *Право України*. 2024. № 8. С. 46–61.

44. Стовба О. Чи може право щось зробити з війною? *Право України*. 2024. № 8. С. 13–28.

45. Пархоменко Н., Ключові підходи до формування законодавства в аспекті його ефективності. *Право України*. 2025. № 4. С. 69–72.

46. Сунегін С. Право людини на мир: питання правового забезпечення та захисту. *Право України*. 2025. № 4. С. 91–104.

СЕМІНАРСЬКЕ ЗАНЯТТЯ 23

Тема 23. Національні і міжнародні правові системи та їх співвідношення.

Місце правової системи України серед них

2 години

План

1. Поняття та ознаки правової системи (правової сім'ї). Типи (сім'ї) правових систем світу : процес виникнення та розвитку.
2. Загальна характеристика англосаксонської правової сім'ї.
3. Загальна характеристика романо-германської правової сім'ї.
4. Релігійний тип (сім'я) правових систем: поняття та загальна характеристика. Традиційний тип правових систем: поняття та загальна характеристика.
5. Місце правової системи України серед правових систем сучасності: стан та перспективи.

Мета заняття: розглянути глобальну панораму правового розвитку людства, вивчити критерії типології та класифікації правових систем, а також визначити генетичні та функціональні зв'язки правової системи України з романо-германською правовою сім'єю.

Основні поняття: правова система, правова сім'я, типологія права, правова сім'я, романо-германська правова сім'я, англосаксонська правова сім'я, судовий прецедент, загальне право, право справедливості, соціалістична правова сім'я, сім'я релігійного і традиційного права, правовий звичай, правова доктрина, канонічне право, рецепція, формальні джерела права, іудейське право, мусульманське право, статутне право, правова конвергенція, європейське право (acquis communautaire).

Переклад термінів / Translation of Terms

1. Макроправові поняття (Macro-Legal Concepts)

Правова система – Legal system

Правова сім'я – Legal family / Tradition of law / Legal tradition

Типологія права – Typology of law

Правова конвергенція – Legal convergence (*процес зближення та взаємопроникнення різних правових систем*)

Рецепція (права) – Reception (of law) / Legal reception (*наприклад, рецепція римського права*)

2. Провідні правові сім'ї світу (Major Legal Families of the World)

Романо-германська правова сім'я – Romano-Germanic legal family / Civil Law tradition / Continental legal family

Англосаксонська правова сім'я – Anglo-Saxon legal family / Common Law tradition / Anglo-American legal family

Соціалістична правова сім'я – Socialist legal family / Socialist law tradition

Сім'я релігійного і традиційного права – Religious and traditional legal family / Religious and customary law tradition

3. Джерела та різновиди права всередині сімей (Sources and Branches of Law)

Формальні джерела права – Formal sources of law

Загальне право – Common Law (*історична основа англосаксонської правової сім'ї, створена королівськими судами*)

Право справедливості – Equity / Law of Equity (*історична гілка англійського права, що доповнювала загальне право через Суд канцлера*)

Судовий прецедент – Judicial precedent / Case law precedent

Статутне право – Statutory law / Statute law (*законодавство, акти парламенту*)

в країнах Common Law)

Правовий звичай – Legal custom / Customary law

Правова доктрина – Legal doctrine / Legal scholarship

4. Релігійні правові системи (Religious Legal Systems)

Канонічне право – Canon law (*церковне право*)

Мусульманське право – Islamic law / Sharia / Muslim law

Іудейське право – Jewish law / Halakha

5. Європейський правовий простір (European Legal Space)

Європейське право (acquis communautaire) – European law / EU law (acquis communautaire) (*правовий доробок Європейського Союзу, обов'язковий для держав-членів та кандидатів на вступ*)

Додаткові питання для обговорення

1. Тенденції розвитку національних правових систем у сучасну епоху.
2. Міжнародні та національні правові системи: спільні риси та особливості.
3. Правова система ЄС та її співвідношення з національними правовими системами.
4. Місце правової системи України серед світових правових систем сучасності: стан та перспективи.

Теми рефератів

1. Змішані правові системи (правові системи «гібридного» типу): досвід Квебеку, Шотландії та ПАР.
2. Роль «загального права» (Common Law) у забезпеченні гнучкості правового регулювання.
3. Вплив ісламського права на сучасні державно-правові інститути країн Сходу.
4. Правова конвергенція: чи відбувається зближення англо-саксонської та романо-германської правових сімей?

Практичні завдання

1. Заповнити порівняльну таблицю «Основні правові сім'ї світу», використовуючи такі критерії: основне джерело права, роль судді, поділ на приватне та публічне право, основні країни-представники.
2. Зробить аналіз ст. 9 Конституції України та пояснить механізм, за допомогою якого міжнародні договори стають частиною національної правової системи.
3. Вирішити кейс: Уявіть, що ви юрист-консультант. До вас звернувся клієнт, який веде бізнес у Великій Британії та Україні. Пояснить йому різницю у значенні судового рішення для його діяльності в обох країнах.

Література

1. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 року № 254к/96-ВР (із змінами). *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Про Концепцію Загальнодержавної програми адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу: Закон України. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 3. Ст. 12.
3. Про забезпечення функціонування української мови як державної: Закон України. *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 21. Ст. 81.
4. Про правотворчу діяльність: Закон України. *Відомості Верховної Ради*. 2023. № 93. Ст. 364.
5. Загальна теорія права: підручник / за заг. ред. М. І. Козюбри. Київ: Ваїте, 2015. 392 с.
6. Загальна теорія держави і права: стереотипне видання / за ред. О. В. Зайчука, Н. М. Оніщенко. Київ: Юрінком Інтер, 2016. 400 с.
7. Теорія держави та права: навч. посіб. / Є. В. Білозьоров, В. П. Власенко, О. Б. Горова, А. М. Завальний, Н. В. Заяць та ін.; за заг. ред. С. Д. Гусарева, О. Д. Тихомирова. Київ: НАВС; Освіта України, 2017. 320 с.
8. Загальна теорія права: підручник / М. С. Кельман, В. М. Стратонов. Вид. 6-те, доп. Херсон: ОЛДІ-ПЛЮС, 2020. 742 с.
9. Скаун О. Ф. Теорія права і держави: підручник. Харків: Алерта, 2021. 528 с.
10. Бобровник С. В. Загальна теорія права. Нормативний курс. Київ: Юрінком Інтер, 2023. 596 с.
11. Крестовська Н. М., Матвєєва Л. Г. Теорія держави і права. Підручник. Практикум. Тести. Київ: Юрінком Інтер, 2023. 584 с.
12. Зайчук О. В. Сучасна правова енциклопедія. Київ: Юрінком Інтер, 2015. 408 с.
13. Теорія держави і права: підручник / за ред. О. В. Петришина, С. П. Погребняка, В. С. Смородинського та ін. Харків: Право, 2015. 368 с.
14. Бицюра Л. В. Гармонізація законодавства у процесі конструювання національної правової системи: загальнотеоретичний вимір. *Право і суспільство*. 2015. № 3 (2). С. 3–8.
15. Бондар Н. А. Вплив римського права на становлення правової системи Польщі: історико-правові аспекти. *Приватне та публічне право*. 2017. № 1. С. 3–8.
16. Васянович О. А. Правовий звичай у правових системах сучасності: монографія. Київ: КНЕУ, 2014. 183 с.

17. Вовк Д. Правові системи християнських країн (особливості та проблема неоднорідності). *Вісник Академії правових наук України*. 2010. № 3. С. 249–258.
18. Волошенюк О. В. Гармонізація та уніфікація законодавства як форми зближення правових систем. *Право і суспільство*. 2015. № 4, ч. 4. С. 3–7.
19. Гартман М. Т. Генезис єврейської правової системи: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Львів, 2016. 20 с.
20. Дашковська Т. М. Співвідношення правових норм і юридичного процесу у деяких правових системах світу: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Одеса, 2016. 19 с.
21. Лук'янов Д. В. Релігійні правові системи: виклики сучасності. *Проблеми законності*. 2015. Вип. 130. С. 18–27.
22. Мурашин О., Мірошніченко М. Правова система України в генезисній структурі правових систем: поняття і основні ознаки. *Юридичний вісник*. 2013. № 1. С. 6–11.
23. Удовика Л. Г. Правова система України: глобалізаційні трансформації: монографія. Запоріжжя: КСК-Альянс, 2014. 319 с.
24. Хаустова М. Проблеми і перспективи розвитку правової системи України. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2014. № 1 (76). С. 54–64.
25. Олейников С. М. До аналізу чинників системи законодавства. *Науковий вісник Академії муніципального управління. Серія: Право*. 2015. Вип. 2. С. 17–25.
26. Петришин О. В., Погребняк С. П. Система права: загальнотеоретична характеристика. *Право України*. 2017. № 5. С. 9–17.
27. Fedorenko V. Система конституційного права України: поняття, генезис і структура. *Право України*. 2017. № 5. С. 18–26.
28. Тополевський Р. Система джерел права України: сучасний стан і перспективи розвитку. *Право України*. 2017. № 6. С. 27–33.
29. Козюбра М. Принципи права: методологічні підходи до розуміння природи та класифікації в умовах сучасних глобалізаційних трансформацій. *Право України*. 2017. № 11. С. 142–164.
30. Лук'янов Д. Правова система: поняття та різноманітність у сучасному світі. *Право України*. 2019. № 3. С. 158–176.
31. Камінська Н. Правові цінності Європейського Союзу та їхній вплив на національні правопорядки. *Право України*. 2024. № 7. С. 56–78.
32. Суржинський М. Виклики та можливості адаптації законодавства України до європейських стандартів захисту персональних даних у сфері штучного інтелекту. *Право України*. 2025. № 4. С. 26–38.

33. Пархоменко Н. Ключові підходи до формування законодавства в аспекті його ефективності. *Право України*. 2025. № 4. С. 69–72.

3. СТРУКТУРА ПРОВЕДЕННЯ СЕМІНАРСЬКОГО ЗАНЯТТЯ

- 1) Опитування студентів згідно запропонованих питань.
- 2) Презентації схем та таблиць з практичних завдань.
- 3) Реферативні виступи.
- 4) Обговорення студентами проблемних питань які виникли, при виконанні практичних завдань.
- 5) Експрес-опитування або тестування.
- 6) Аналіз роботи та оголошення оцінок.
- 7) Обговорення поточних теоретичних проблем права та держави в Україні щодо проблематики дисципліни.
- 8) Відповіді на запитання студентів та визначення завдання до самостійної роботи, та підготовці до наступного семінару.

ДОПОМІЖНІ ІНФОРМАЦІЙНІ ДЖЕРЕЛА.

Нормативно-правові акти:

1. Конституція України. Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. К.: Право, 1996. 36 с.
2. Декларація про державний суверенітет України. Відомості Верховної Ради УРСР. 1990. № 31. Ст. 429.
3. Акт проголошення незалежності України. Відомості Верховної Ради України. 1991. № 38. Ст. 502.
4. Конституція Автономної Республіки Крим від 21 жовтня 1998 р. Відомості Верховної Ради України. 1999. № 5-6. Ст. 43.
5. Загальна декларація прав людини. Прийнята ГА ООН 10 грудня 1948 р. Права людини. Міжнародні договори України, декларації, документи. К., 1992.
6. Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права. Прийнятий ГА ООН 16 грудня 1966 р. Права людини. Міжнародні договори України, декларації, документи. К., 1992.
7. Міжнародний пакт про громадянські та політичні права. Прийнятий ГА ООН 16 грудня 1966 р. Права людини. Міжнародні договори України, декларації, документи. К., 1992.
8. Європейська Конвенція про захист прав людини та основних свобод від 4 листопада 1950 р. Збірник законодавчих актів із питань громадянства. К.: РІО МВС України, 1997.
9. Кодекс поведінки посадових осіб у підтриманні правопорядку. Прийнято резолюцією 34/169 ГА ООН від 17 грудня 1979 р. Права людини і

- професійні стандарти для юристів в документах міжнародних організацій / упоряд. Т. Яблонської. К.: Сфера, 1999.
10. Про статус народного депутата України: Закон України від 17.11.1992. Відомості Верховної Ради України. 1993. № 3. Ст. 17.
 11. Про Регламент Верховної Ради України: Закон України від 10.02.2010. Відомості Верховної Ради України. 2010. № 14-17. Ст. 133.
 12. Про комітети Верховної Ради України: Закон України від 04.04.1995. Відомості Верховної Ради України. 1995. № 19. Ст. 134.
 13. Про центральні органи виконавчої влади: Закон України від 17.03.2011 № 3166-VI. Відомості Верховної Ради України. 2011. № 38. Ст. 385.
 14. Про місцеві державні адміністрації: Закон України від 09.04.1999 № 586-XIV. Відомості Верховної Ради України. 1999. № 20-21. Ст. 190.
 15. Про очищення влади: Закон України від 16.09.2014. Відомості Верховної Ради України. 2014. № 44. Ст. 2041.
 16. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 02.06.2016. Відомості Верховної Ради України. 2016. № 31. Ст. 545.
 17. Про Конституційний Суд України: Закон України від 13.07.2017. Відомості Верховної Ради України. 2017. № 35. Ст. 376.
 18. Про Кабінет Міністрів України: Закон України від 27.02.2014. Відомості Верховної Ради України. 2014. № 13. Ст. 222.
 19. Закон України «Цивільний кодекс України» Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2003, №№ 40-44, ст.356.
 20. Закон України «Сімейний кодекс України» Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2002, № 21-22, ст.135.
 21. Закон України «Кримінальний кодекс України» від 4 квітня 2001 року (зі змінами і допов.)//Відомості Верховної Ради України. 2001. № 25. Ст. 131.2020. 568 с.
 22. Закон України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану»//Офіційний вісник України. - від 22.04.2022 — 2022 р., № 31, стор. 40, стаття 1634, код акта 110863/2022.
 23. Про забезпечення функціонування української мови як державної: Закон України від 25.04.2019. Відомості Верховної Ради України. 2019. № 21. Ст. 81.
 24. Закон України «Про особливу процедуру усунення Президента України з поста (імпічмент)» //Відомості Верховної Ради. - 2019. - № 40 - ст.212.
 25. Виборчий кодекс України. Відомості Верховної Ради України. 2020. № 7, № 8, № 9. Ст. 48.
 26. Про всеукраїнський референдум: Закон України від 26.01.2021. Офіційний вісник України. 2021. № 31. Ст. 1762.

27. Про правотворчу діяльність: Закон України від 24.08.2023. Голос України. 19.09.2023. № 32.
28. Про засади державної політики національної пам'яті Українського народу: Закон України. Голос України. 29.08.2025. № 171.

Література

1. Актуальні проблеми теорії держави та права. Частина 1. Актуальні проблеми теорії держави: навч. посіб. / С. М. Тимченко та ін. Київ: КНТ, 2007.
2. Аврамова О., Жидкова О. Четверте покоління прав людини: постановка проблеми. *Право України*. 2010. № 2. С. 101–108.
3. Актуальні проблеми теорії права: навч. посіб. Запоріжжя: Просвіта, 2014. 216 с.
4. Алексі Р. Існування прав людини. *Право України*. 2011. № 8. С. 121–131.
5. Арсентьєва О., Котова Л., Татаренко Г. Правове виховання молоді як основа формування правосвідомого суспільства. *Scientific Letters of Academic Society of Michal Baludansky*. 2017. № 5. С. 9–12.
6. Батанов О. Народовладдя та муніципальна влада: феноменологія співвідношення і взаємодії. *Право України*. 2019. № 10. С. 175–194.
7. Білак М. Подвійні стандарти застосування Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та практики ЄСПЛ судами України. *Право України*. 2018. № 2. С. 170–184.
8. Бобровник С. В. Проблеми теорії держави і права. Курс лекцій. Київ: КУП, 2004.
9. Богуцький П. Нелінійна раціональність системи права. *Право України*. 2018. № 6. С. 182–194.
10. Бориславська О. Constitution юрисдикція в умовах європейської моделі конституціоналізму. *Право України*. 2018. № 4. С. 93–107.
11. Бандура О. Основні цінності права як система. *Право України*. 2008. № 5. С. 14.
12. Белкін Л. Від верховенства права до правового нігілізму: небезпеки деяких тлумачень. *Право України*. 2010. № 11. С. 56–66.
13. Бігун С. Право як релігія: про ще одну роль юристів. *Юридична газета*. 2008. № 22 (157).
14. Бірюкова А. Співвідношення звичаю та закону: історичний аналіз. *Право України*. 2008. № 3. С. 41–44.
15. Ващук О. Релігійні права дитини: теоретичні та практичні аспекти. *Юриспруденція on-line*. URL: <http://lawyer.org.ua/?w=r&i=5&d=235>.
16. Ведерніков Ю. А., Геркул В. С. Теорія держави та права. Київ: Центр

навчальної літератури, 2005.

17. Головатий С. Тріада європейських цінностей – верховенство права, демократія, права людини – як основа українського конституційного ладу. *Право України*. 2015. № 1. С. 13.
18. Городовенко В. Реалізація принципу верховенства права у цивільному судочинстві в умовах реформування правосуддя. *Право України*. 2018. № 3. С. 65–78.
19. Гончаренко В. Конституція Української Народної Республіки 1918 р. – вінець законодавчої діяльності УЦР. *Право України*. 2018. № 4. С. 11–24.
20. Грищук О. Філософія людської гідності у праві. *Право України*. 2018. № 9. С. 14–28.
21. Добрянський С. Юридичне гарантування дотримання прав людини інституціями Європейського Союзу. *Право України*. 2015. № 2. С. 151.
22. Добрянський С. Вплив Загальної декларації прав людини на формування фундаментальних правозахисних актів ЄС. *Право України*. 2018. № 9. С. 140–150.
23. Єрмолаєв В. Про конституційний процес в Українській Народній Республіці 1917–1918 рр. *Право України*. 2018. № 4. С. 25–38.
24. Загальна теорія держави і права / за ред. В. В. Копейчикова. Київ: Юрінком, 1997.
25. Загальна теорія держави і права: підручник / за ред. М. В. Цвіка, О. В. Петришина. Харків: Право, 2002.
26. Історія держави і права зарубіжних країн: підручник / за ред. Л. М. Маймескулова. Харків: Право, 2011. 520 с.
27. Історія держави і права зарубіжних країн / за заг. ред. О. М. Джужі. 2-ге вид. Київ: Атіка, 2006. 256 с.
28. Історія держави і права зарубіжних країн (Середні віки та ранній Новий час) / за ред. Б. Й. Тищика. Львів: Світ, 2006. 696 с.
29. Історія держави і права зарубіжних країн: хрестоматія / за ред. В. Д. Гончаренка. Київ: Ін Юре, 2002. 716 с.
30. Історія держави і права зарубіжних країн у схемах / уклад. С. І. Власенко та ін. Харків: НЮАУ ім. Я. Мудрого, 2007. 35 с.
31. Історія держави і права зарубіжних країн: правові джерела / упоряд. Г. І. Трофанчук. Київ: Юрінком Інтер, 2008. 352 с.
32. Бостан Л. М., Бостан С. К. Історія держави і права зарубіжних країн. Київ: Центр навч. літ., 2004. 672 с.
33. Кельман М. С., Мурашин О. Г., Хома Н. М. Загальна теорія держави та права: підручник. Львів: Новий Світ, 2003.
34. Козаченко А. Система місцевого самоврядування за проєктами

- конституцій УНР 1917, 1918 і 1920 рр. *Право України*. 2018. № 4. С. 51–64.
35. Котюк В. О. Загальна теорія держави і права: навч. посіб. Київ: Атіка, 2005.
36. Лук'янов Д. Правові системи світу: історія і сучасність правосімейного підходу до їх типологізації. *Право України*. 2015. № 9. С. 81–89.
37. Лук'янов Д. Правова система: поняття та різноманітність у сучасному світі. *Право України*. 2019. № 3. С. 158–176.
38. Мартинюк Р. Змішана республіка – напівпрезидентська форма правління? *Право України*. 2018. № 1. С. 172–183.
39. Мартинюк Р. Класифікація форми правління: проблема вибору критеріїв. *Право України*. 2018. № 12. С. 207–219.
40. Марчук В. М., Ніколаєва Л. В. Нариси з теорії права: навч. посіб. Київ: Істина, 2004.
41. Мішина Т. Муніципальна реформа в Україні: стан і перспективи. *Право України*. 2018. № 4. С. 126–138.
42. Мельник Р. Принцип законності vs. принцип правомірності. *Право України*. 2018. № 11. С. 14–31.
43. Оборотов Ю. М. Теорія держави і права (прагматичний курс). Одеса: Юридична література, 2004.
44. Орленко В. І. Історія держави і права зарубіжних країн: посібник. 3-тє вид. Київ: ПАЛИВОДА А. В., 2008. 244 с.
45. Панкевич О. Колективні людські права: філософсько-правові та загальнотеоретичні аспекти. *Право України*. 2018. № 9. С. 124–139.
46. Рабінович П. Універсальний канон людських прав. *Право України*. 2018. № 9. С. 109–123.
47. Рабінович С. Загальна декларація прав людини як основа концепції допустимих обмежень прав. *Право України*. 2018. № 9. С. 151–166.
48. Селіванов О. Ухвали Конституційного Суду України та їх юрисдикційне призначення. *Право України*. 2015. № 4. С. 157.
49. Скрипнюк О. В. Забезпечення ефективності функціонування системи демократичної влади. *Право України*. 2015. № 5. С. 72.
50. Слінько Т. Гарантування свободи слова як елемент сучасного конституціоналізму. *Право України*. 2018. № 4. С. 108–125.
51. Слободянюк П. Захист прав людини від злочинних посягань – новий доктринальний підхід. *Право України*. 2018. № 5. С. 196–206.
52. Софінська І. Світоглядне ядро громадянства: від традиційних до емансипативних цінностей. *Право України*. 2019. № 5. С. 138–150.
53. Стефанчук Р. Юридична природа народовладдя як політико-правової категорії. *Право України*. 2019. № 10. С. 13–24.
54. Татаренко Г. В., Алієва К. Е. Проблеми моніторингу прав дитини в умовах

- збройного конфлікту. *Актуальні проблеми права: теорія і практика*. 2017. № 1 (35). С. 167–174.
55. Татаренко Г. В., Арсентьева О. С. Інформаційна агресія РФ проти України: історичні паралелі. *Актуальні проблеми права: теорія і практика*. 2017. № 1 (35). С. 175–182.
56. Татаренко Г. В. Індекс верховенства права як показник забезпечення правового середовища. Університетська наука. Проблеми міжнародної інтеграції: тези доповід. Сєвєродонецьк: СНУ ім. В. Даля, 2017. С. 91–93.
57. Теплюк М. Конституційні основи ефективності державної влади in Ukraine. *Право України*. 2015. № 5. С. 47.
58. Токарська А., Софінська І. Сучасна правова доктрина громадянства: проблеми та перспективи. *Право України*. 2018. № 4. С. 147–164.
59. Тітов М. Визначення правових дефініцій як ключ до реформи з децентралізації влади. *Право України*. 2019. № 3. С. 287–295.
60. Шемшученко Ю., Пухтинський М. Проблеми децентралізації публічної влади. *Право України*. 2015. № 5. С. 28.
61. Шемшученко Ю., Скрипнюк О. Зміцнювати, а не розхитувати державний суверенітет. *Право України*. 2015. № 8. С. 15.
62. Крестовська Н. М., Матвєєва Л. Г. Теорія держави і права: підручник. Київ: Юрінком Інтер, 2015. 584 с.
63. Теорія держави і права: підручник / за ред. О. В. ... Петришина. Київ: Право, 2015. 368 с.
64. Теорія держави і права: навч. посіб. / Т. Г. Каткова. 2-ге вид. Харків: Право, 2020. 96 с.
65. Зайчук О. В. Сучасна правова енциклопедія. Київ: Юрінком Інтер, 2015. 408 с.
66. Загальна теорія держави і права / за ред. О. В. Зайчука, Н. М. Оніщенко. Київ: Юрінком Інтер, 2016. 400 с.
67. Шевчук С. Людська гідність у системі конституційних цінностей. *Право України*. 2018. № 9. С. 29–40.
68. Ющик О. Демократія і народовладдя в Україні як предмет юридичної доктрини. *Право України*. 2019. № 10. С. 25–39.
69. Загальна теорія права: підручник / М. С. Кельман, В. М. Стратонов. 6-те вид. Херсон: ОЛДІ-ПЛЮС, 2020. 742 с.
70. Загальна теорія права: підручник / за ред. О. В. ... Петришина. Харків: Право, 2020. 568 с.
71. Теплюк М. Конституційне визначення публічної влади – ключова ланка юридичної доктрини. *Право України*. 2021. № 2. С. 29–41.
72. Мороз А. Держава і місцеве самоврядування в Україні як інститути влади

- народу. *Право України*. 2021. № 2. С. 42–51.
- 73.Скрипнюк О., Скрипнюк О. Демократична, соціальна, правова держава в контексті національної ідеї. *Право України*. 2021. № 2. С. 52–62.
- 74.Козюбра М. Доктрина природного права: через історичні злети й падіння до визнання. *Право України*. 2021. № 1. С. 12–42.
- 75.Максимов С. Теорія природного права: концептуальний і доктринальний виміри. *Право України*. 2021. № 1. С. 43–65.
- 76.Костенко О. Що таке природне право? *Право України*. 2021. № 1. С. 115–138.
- 77.Ющик О. Юридична доктрина України: актуальність і науково-методологічні основи. *Право України*. 2021. № 2. С. 13–28.
- 78.Хоменко М. Визначення основних вимог до правових норм у процесі нормопроєктування. *Право України*. 2021. № 12. С. 64–73.
- 79.Рабінович П. На шляху до формування доктрини основоположних наук і прав людини. *Право України*. 2022. № 1. С. 23–38.
- 80.Ющик О. Про “посткласичну теорію права” та її наукову новизну. *Право України*. 2022. № 2. С. 9–20.
- 81.Теплюк М., Ющик О. Юридична доктрина: до визначення поняття. *Право України*. 2022. № 10. С. 59–69.
- 82.Барабаш Ю., Берченко Г. Чи здатна захистити себе демократія в умовах війни? *Право України*. 2023. № 1. С. 54–75.
- 83.Венгер В. Забезпечення системності національного законодавства в умовах війни. *Право України*. 2023. № 1. С. 76–93.
- 84.Рабінович П., Рабінович С., Панкевич О. Праворозуміння – фундамент формування правової доктрини. *Право України*. 2021. № 1. С. 18–33.
- 85.Остапенко Г. Легальність, легітимність і правова визначеність у реаліях 2022–2023 рр. *Право України*. 2023. № 3. С. 54–71.
- 86.Бобровник С. В. Загальна теорія права. Нормативний курс: підручник. Київ: Юрінком Інтер, 2023. 596 с.
- 87.Крестовська Н. М., Matveyeva L. Н. Теорія держави і права: підручник. Київ: Юрінком Інтер, 2023. 584 с.
- 88.Савчин М. Чесноти і цінності у праві та їх вплив на Конституцію. *Право України*. 2024. № 1. С. 108–118.
- 89.Камінська Н. Правові цінності Європейського Союзу та їхній вплив на національні правопорядки. *Право України*. 2024. № 7. С. 56–78.
- 90.Стовба О. Чи може право щось зробити з війною? *Право України*. 2024. № 9. С. 13–28.
- 91.Білецька Л. Поняття судового прецеденту в українській правовій доктрині. *Право України*. 2024. № 12. С. 148–158.

92. Суржинський М. Виклики та можливості адаптації законодавства України до європейських стандартів захисту персональних даних у сфері штучного інтелекту. *Право України*. 2025. № 4. С. 26–38.
93. Пархоменко Н. Ключові підходи до формування законодавства в аспекті його ефективності. *Право України*. 2025. № 4. С. 69–72.
94. Валевська Л., Мищак І. Удосконалення планування законодавчої діяльності парламенту ВРУ IX скликання. *Право України*. 2025. № 5. С. 65–78.

Інформаційні ресурси

Державні інформаційні системи та органи влади

Інформаційна система «Законодавство України» - zakon.rada.gov.ua/laws

Офіційний вебсайт Міністерства юстиції України - minjust.gov.ua

Офіційний вебпортал «Судова влада України» - court.gov.ua

Офіційний вебсайт Офісу Генерального прокурора - gp.gov.ua

Офіційний вебсайт Міністерства внутрішніх справ (МВС) - mvs.gov.ua

Рішення ЄСПЛ щодо України на сайті Мін'юсту - minjust.gov.ua/.../rishennya-schodo-ukraini

Міжнародні ресурси та професійний розвиток

Council of Europe (HELP - Освіта в галузі прав людини для юристів) - help.elearning.ext.coe.int

Центр розвитку українського законодавства - ulde.kiev.ua

Наукові бібліотеки

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського - nbuv.gov.ua

Національна бібліотека України імені Ярослава Мудрого (Парламентська) - nplu.org (раніше nplu.kiev.ua)

Наукова бібліотека ім. М. Максимовича КНУ ім. Тараса Шевченка - library.univ.kiev.ua

Наукова бібліотека НаУКМА - library.ukma.edu.ua

Наукова бібліотека СНУ ім. Володимира Даля - library.snu.edu.ua

Ресурси СНУ ім. Володимира Даля

Факультет права, гуманітарних і соціальних наук - pravo-snu.com.ua

Юридична клініка «PRO BONO» - pravo-snu.com.ua/clinic

Офіційні веб-сторінки державних органів України

1. Президент України - www.president.gov.ua
2. Законодавча влада
 - 2.1. Верховна Рада України - www.rada.gov.ua
 - 2.2. Уповноважений Верховної Ради з прав людини - www.ombudsman.kiev.ua

3. Виконавча влада

3.1. Кабінет Міністрів України - www.kmu.gov.ua

3.2. Міністерство юстиції - www.minjust.gov.ua

4. Судова влада

4.1. Конституційний Суд України - www.ccu.gov.ua/

5. Інші державні органи

5.1. Офіс Генерального Прокурора - www.gp.gov.ua

5.2. Служба Безпеки України - www.ssu.gov.ua

5.3. Рада Національної Безпеки та Оборони України - www.rnbo.gov.ua

5.4. Центральна виборча комісія - www.cvk.gov.ua

5.5. Вища Рада Правосуддя - www.vru.gov.ua

МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ
до семінарських занять з дисципліни
«Теорія держави і права»
(для студентів спеціальності D8 Право)
2 частина

(Електронне видання)

Укладачі:
АНТОНЕНКО Михайло Іванович
КОТОВА Любов Вячеславна
СЕРГІЄНКО Ганна Сергіївна
БУТКОВ Олег Ігоревич

Редактор
Техн. редактор О.В. Маслош
Оригінал-макет О.В. Маслош

Підписано до друку _____
Формат 60x84/16. Папір типограф. Гарнітура Times.
Друк офсетний. Умов. друк. арк. №. Облік. вид. арк. _____.
Тираж ____ екз. Вид. № _____. Замов. № _____. Ціна договірна.

Видавництво Східноукраїнського національного університету
імені Володимира Даля

Адреса видавництва: вул. Іоанна Павла II, 17
Тел.+38(050)218 04 78, факс (06452) 4 03 42
e-mail: vidavnictvoSNU.ua@gmail.com